

Katarzyna Obłąkowska-Kubiak

sociolog

sociologist

Kolegium Ekonomiczno-Społeczne

Collegium of Socio-Economics

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

SGH Warsaw School of Economics

Postawy społeczeństwa polskiego wobec zabytków i polityki ich ochrony w świetle badań ankietowych

Attitudes of Polish society towards monuments and monument protection policy based on surveys

Abstrakt

W artykule podjęty został temat stosunku społeczeństwa polskiego do zabytków oraz do polityki publicznej ochrony zabytków i opieki nad nimi jako ważnego czynnika sukcesu przekazania ich następnym pokoleniom. Jest on podsumowaniem metod i wyników przeprowadzonych dotychczas ankietowych badań społecznych oraz reprezentacyjnego badania zrealizowanego przez autorkę artykułu wraz z firmą Millward Brown S.A. w sierpniu 2016 roku. Badanie to skupione było na postawie społecznej wobec zabytkowych budynków. Rozpoznane zostały jej komponenty, co pozwoliło na wyróżnienie pięciu rodzajów postaw wobec zabytków – od bardzo pozytywnej do bardzo negatywnej – oraz na wskazanie, że dla większości społeczeństwa ta część dziedzictwa kulturowego nie jest czymś obcym ani obojętnym. Analiza stosunku do kluczowych narzędzi trzech filarów polityki wobec zabytków (prawno-administracyjnego, wiedzy, finansowego) pozwoliła na podzielenie respondentów na pięć segmentów różniących się poparciem dla tych narzędzi. Ponadto dostrzeżono współzależność pomiędzy czytaniem i przekazywaniem informacji o zabytkach, zwiedzaniem ich czy też nieodpłatną pracą na ich rzecz a negatywnym emocjonalnym odbiorem ich niszczenia, co dało podstawy dla rekomendacji.

Słowa kluczowe: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytkowy budynek, dziedzictwo kulturowe, ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, państwo, polityka publiczna, edukacja, postawa, społeczeństwo, instytucja, badania ankietowe

Wstęp

Już w 1919 roku pierwszy na ziemiach polskich państwowy konserwator zabytków Tadeusz Szydłowski (1883-1942)¹ zwracał uwagę, że działania „władz fachowych” na rzecz zabytków udadzą się tylko wtedy, gdy będą poparte życzliwą i gorącą pomocą ze strony całego społeczeństwa, gdy idea kultu zabytków i zrozumienie ich znaczenia staną się żywe wśród szerszych warstw społecznych, a także w zarządach i radach miejskich, gminnych i wszelkich większych

Abstract

This article addresses the issue of attitudes of Polish society to monuments and to public policy on monument protection and conservation as an important factor in the successful saving of monuments for the next generations. It summarises the methods and results of social surveys conducted so far and a sample survey carried out by the author in cooperation with Millward Brown S.A. in August 2016. The survey focused on the social attitude towards historic buildings. Determination of its components enabled identification of five types of attitudes towards monuments — from very positive to very negative. The survey showed that the majority of society was not unfamiliar with or indifferent to this part of cultural heritage. Analysis of the attitude towards the key tools of the three pillars of monument policy (law and administration, knowledge, and finance) enabled classification of respondents into five groups according to the level of support for those tools. Moreover, a correlation was observed between reading and communicating information about monuments, visiting monuments, and engaging in voluntary work for the sake of monuments and negative perception of monument destruction, which provided a basis for offering recommendations.

Keywords: monument, immovable monument, historic building, cultural heritage, monument protection and conservation, state, public policy, education, attitude, society, institution, survey

Introduction

Already in 1919, the first state conservator-restorer in Poland, Tadeusz Szydłowski (1883-1942),¹ drew attention to the fact that activities of “competent authorities” for the sake of monuments would succeed only if they received kind and enthusiastic support from the entire society, if the cult of monuments and an understanding of their importance came alive among larger proportions of society, as well as among members of local governments and any major institutions². This

instytucjach². Myśl ta przez 100 lat prowadzenia polityki publicznej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce była żywa i jest aktualna także dziś.

Patrząc na zabytek oczami socjologa widzimy instytucję społeczną, czyli sieć wzajemnie powiązanych reguł i norm działających w pewnym polu organizacyjnym. Instytucja tworzy formalne i nieformalne ograniczenia, które nadają kształt katalogom wyboru dla aktorów społecznych (ludzi i organizacji), kształtuje ich działania, tożsamości, wizję otaczającej rzeczywistości oraz ich wzajemne relacje³. Jest ona „żywa” do momentu, gdy ludzie (społeczeństwo) postanowią ją zmienić lub odrzucić, gdy odejdzie ona w przeszłość, nie będzie bowiem odtwarzała się w działaniach ludzi. Instytucją zmienianą na przestrzeni dziejów cywilizacji jest przykładowo państwo, a odrzuconą niewolnictwo. W społeczeństwie funkcjonują także „instytucje-zombie”, czyli instytucje, które nie działają w codziennym świecie społecznym, ale funkcjonują tylko w teorii, w języku, w politycznym dyskursie, w badaniach naukowych, w świadomości ludzi. Nie mają one mocy instytucji, czyli nie kształtują katalogu wyboru dla aktorów, nie kształtują ich działań, interakcji, tożsamości i wizji otaczającego świata. Jako przykłady takich instytucji we współczesnych społeczeństwach w literaturze socjologicznej podawane są tradycyjnie rozumiane: klasa społeczna, gospodarstwo domowe, rodzina⁴. Dlatego ważne jest rozumienie, na ile i jak żywą w społeczeństwie polskim instytucją jest zabytek. Zabytki pełnią bowiem doniosłą rolę dla innych instytucji, takich jak np. wspólnota ogólnoludzka, narodość, lokalna, sztuka, technika, religia, nauka, stanowiąc symbole, poprzez które odbywa się transmisja pomiędzy systemami norm tych instytucji a ich przejawami⁵.

Dla specjalisty zajmującego się polityką publiczną rozpoznanie postaw i wartości społecznych wobec przedmiotu troski danej polityki jest kluczowe, w praktyce bowiem postawy i wartości są ograniczeniami polityki publicznej⁶ obok innych ograniczeń, takich jak ograniczenia budżetowe, techniczne, organizacyjne, zasobowe czy systemowe. Stają się one także argumentami w dyskusjach dotyczących polityki, uzasadnieniami i celami działań politycznych. We współczesnych demokratycznych państwach stosuje się argumentacyjno-kontraktowy model polityki publicznej. W tym wzorze polityka publiczna po pierwsze postrzegana jest jako kontrakt zawierany pomiędzy

idea has been valid for the 100 years of public policy on monument protection and conservation in Poland and it still holds true today.

Looking at a monument through the eyes of a sociologist, we see a social institution, i.e. a web of inter-related rules and norms operating within a certain organisational field. An institution comprises formal and informal constraints that shape the choice-set of social actors (individuals and organisations), shapes their actions, identities, perception of the surrounding reality, and their relationships³. It is “alive” until people (society) decide to modify or reject it, until it becomes a thing of the past when it stops being recreated by human actions. An example of an institution that has been modified over the centuries of civilisation is the state; an example of a rejected institution is slavery. Society also has “zombie institutions”, i.e. institutions which do not operate in everyday social world, but only function in theory, in language, political discourse, research, human consciousness. They do not have the power of an institution, i.e. they do not shape the choice-set of actors, they do not shape their actions, interactions, identities, and their perception of the world. Examples of such institutions in modern societies provided in sociological literature are the traditionally conceived: social class, household, and family⁴. This is why it is important to understand the ongoing importance of the monument as an institution in Polish society. Monuments play a major role in the functioning of other institutions, such as the universal human community, national and local community, art, technology, religion, and science, constituting symbols through which transmission takes place between the systems of standards of those institutions and their manifestations⁵.

For a specialist dealing with public policy, identification of social attitudes and values held towards an object of concern of the given policy is of key importance, as in practice, attitudes and values are limiting factors in public policy⁶, alongside other limitations, such as financial, technical, organisations, resources-related, and system limitations. They also become arguments in political discussions, justifications and objectives of political actions. Modern democratic states use an argumentation-contract model of public policy. In this model, public policy is, firstly, conceived as a contract concluded between the government and the citizens, with its contents agreed upon in the

rzędem a obywatelami, o treści ustalonej w procesie debaty publicznej⁷ i po drugie wprowadzana jest ona w życie poprzez zarządzanie sieciowe (ang. *networked governance*)⁸, czyli koordynację działań zbiorowych za pomocą sieci⁹, w których nikt nie wydaje rozkazów, a kluczem są relacje i umowy zawierane pomiędzy różnymi partnerami w oparciu o wzajemne zaufanie, w dobrej wierze i z intencją, aby zrobić coś razem¹⁰. Anachronizmem zaś jest dziś podejście wysokiego modernizmu (ang. *high modernism*) (obowiązujące do lat 70. XX w.), zakładające, że rządy w państwach sprawowane są przez ludzi najlepszych i najmądrzejszych, kierujących się poczuciem misji stworzenia lepszego świata i rozwijania dobra publicznego, że problemy publiczne to techniczne pytania rozwiązywalne przez systematyczne użycie technicznej wiedzy, a polityka publiczna to odgórne rządzenie (ang. *top-down government*)¹¹.

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja postaw wobec zabytków oraz stosunku do narzędzi polityki wobec nich obecnych w społeczeństwie polskim, w oparciu o przeprowadzone dotychczas reprezentacyjne badania ankietowe. W szczególności zaś cel ten zrealizowany zostanie poprzez przedstawienie wyników przygotowanego przez autorkę niniejszego artykułu badania pt. *Stosunek społeczeństwa polskiego do zabytków oraz do polityki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w kontekście zabytków kubaturowych*. Zostało ono zrealizowane w 2016 roku na reprezentatywnej próbie dorosłej części społeczeństwa polskiego przez firmę Millward Brown S.A. w ramach sondażu CATIBUS dzięki finansowaniu z budżetu Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (nr zadania badawczego: KES/BMN16/08/16). W badaniu tym w związku z ograniczeniem budżetowym autorka zdecydowała się poddać rozpoznaniu postawę wobec jednej kategorii zabytków, którą nazwano w ankiecie „zabytkowe budynki”. Kategoria „zabytek” jest trudna do zoperacjonalizowania na potrzeby badania ilościowego, jest bowiem szeroka, pojemna, obejmuje zróżnicowane obiekty. Do badań wybrano postawę wobec zabytkowych budynków, ponieważ to one wydają się być w świadomości społecznej symbolami kategorii semantycznej „zabytek”, a także to od ich ochrony i konserwacji rozpoczęła się w kulturze europejskiej historia państwowej ochrony dziedzictwa przeszłości¹².

process of public debate⁷, and secondly, implement through networked governance⁸, i.e. coordination of collective activities by means of networks⁹ in which nobody issues orders but which are based on relationships and contracts concluded between various partners based on mutual trust, in good faith and with the intention to take joint action¹⁰. Today, the approach of high modernism (applied until the 1970s), assuming that states are ruled by the best and smartest persons driven by a sense of mission to create a better world and build up public good, that public issues are technical problems that can be solved through systematic use of technical knowledge, and that public policy is top-down government¹¹, is an anachronism.

The purpose of this article is to identify attitudes towards monuments and towards political tools applied to monuments that exist in Polish society, on the basis of sample surveys conducted so far. In particular, the purpose will be accomplished through the presentation of the results of a survey prepared by the author of this article, titled *Attitudes of Polish society to monuments and to monument protection and conservation policy in the context of historic buildings*. The survey was conducted in 2016 on a representative sample of adult members of Polish society by Millward Brown S.A. as part of the CATIBUS survey. It was financed by the Collegium of Socio-Economics of SGH Warsaw School of Economics (research task ref. No.: KES/BMN16/08/16). Due to budgetary limitations, the author decided to investigate social attitudes towards one category of monuments, referred to as “historic buildings” in the survey. The category of “monument” is difficult to operationalise for the purposes of a quantitative survey as it is vast and comprehensive and covers diverse objects. Attitudes towards historic buildings were selected as the object of the study due to the fact that historic buildings appear to be symbols of the semantic category of “monument” in social consciousness. Moreover, the history of state protection of heritage in European culture started with the protection and conservation of historic buildings¹².

Attitude towards historic buildings

Psychologists define “attitude” as a mindset to a specific object (people, groups, things, events, ideas)¹³, as

Postawa wobec zabytkowych budynków

Psychologowie definiują postawę jako nastawienie wobec określonego obiektu (ludzi, grup, przedmiotów, zdarzeń, idei)¹³, jako względnie stałą skłonność do pozytywnego lub negatywnego ustosunkowywania się człowieka do danego obiektu¹⁴ oraz jako gotowość, skłonność do reagowania w określony sposób na określony obiekt (na określone bodźce¹⁵). Postawa wiąże się z oceną tego obiektu w kategoriach dobra i zła¹⁶ i jest wyrażana w obserwowalnych przejawach zachowania¹⁷. Postawy mają charakter emocjonalny, są związane z silnymi uczuciami¹⁸. Postawa to emocjonalny stosunek do obiektu¹⁹. Emocja zaś jest „subiektywnym stanem psychicznym, uruchamiającym priorytet dla związanego z nią programu działania. Jej odczuwaniu towarzyszą zwykle zmiany somatyczne, ekspresje mimiczne i pantomimiczne oraz zachowania”²⁰.

Postawy ulegają wzmocnieniu przez przekonania (składnik poznawczy), ale przewidywanie postaw wobec danego obiektu na podstawie przekonań i implikowanych przez nie ocen cząstkowych, jak pisze Bogdan Wojciszke, jest dalekie od doskonałości, „jako że często stosunek emocjonalny do obiektu wykształca się bez pośrednictwa naszych świadomych czy jakichkolwiek przekonań na jego temat”²¹. Postawy rodzą intencje określonych zachowań (składnik skłonności do zachowań), są jednym z czynników determinujących zachowania²², ale także kształtują się jako rezultat własnych zachowań kierowanych na obiekty postawy²³. Zatem, badając postawę, musimy przyglądać się trzem jej składnikom (komponentom): poznawczemu (czyli myślowi, przekonaniom, opiniom, wiedzy o obiekcie postawy), behawioralnemu (czyli dającym się zaobserwować działaniom wobec obiektu postawy) oraz emocjonalnemu (czyli reakcjom uczuciowym, afektywnym, nastrojowym wobec obiektu postawy)²⁴.

Postawy kształtują się w wyniku osobistych doświadczeń człowieka z ich obiektami (i te są silniejsze, pewniejsze, mniej podatne na zmiany i częściej sterują ludzkim działaniem), ale także w wyniku przejmowania postaw w mniej lub bardziej gotowej postaci od innych ludzi²⁵. Należy przyjąć, że postawa to względnie stały emocjonalny stosunek (nastawienie) do obiektu, który uzewnętrznia się w zachowaniach i jest wzmocniany przez przekonania. Wyróżnia się cztery

a relatively constant tendency of a person to respond positively or negatively to a given object¹⁴, and as readiness, a tendency to respond in a certain manner when confronted with a certain object (with specific stimuli¹⁵). An attitude involves the assessment of the given object in the categories of good and evil¹⁶ and is expressed in observable behaviours¹⁷. Attitudes are emotional in nature, they are related to strong feelings¹⁸. An attitude is an emotional response to an object¹⁹. Emotion, in turn, is a “subjective mental state, triggering priority for the associated scheme of action. Experiencing emotions usually involves physiological changes, facial expressions and gestures, and behaviours”²⁰.

Attitudes are reinforced by convictions (the cognitive component), however, predictions about attitudes towards a given object based on convictions and the partial evaluations implied are, according to Bogdan Wojciszke, far from perfect, as “often the emotional attitude towards an object is shaped without the mediation of our conscious or any other convictions about that object”²¹. Attitudes give rise to intentions to take specific actions (the behavioural component); they are a factor determining behaviour²², but they are also shaped as a result of a person’s own behaviour towards their objects²³. Thus, examining an attitude, it is necessary to look at its three components: the cognitive component (i.e. thoughts, convictions, opinions, knowledge), the behavioural component (i.e. observable actions taken in relation to the given object), and the affective component (i.e. emotions, feelings, and moods)²⁴.

Attitudes are shaped as a result of an individual’s personal experiences with the objects of those attitudes (and such attitudes are stronger, more confident, and less flexible and they control human behaviour more frequently), but they are also acquired from other individuals, in a more or less ready form²⁵. It needs to be assumed that an attitude is a relatively constant emotional response to (position on) an object which manifests itself in behaviours and is reinforced by convictions. Four attitude genesis mechanisms can be distinguished: acquiring convictions about the properties of an object, emotional experiences related to the given object, an individual’s own behaviours towards that object, and acquiring attitudes from others²⁶.

The emphasis placed by psychologists on the affective component of attitudes corresponds in an

mechanizmy genezy postaw: nabywanie przekonań na temat właściwości obiektu, przeżycia emocjonalne związane z danym obiektem, własne zachowania kierowane na ów obiekt oraz przejmowanie postaw od innych²⁶.

Akcent kładziony przez psychologów na komponent emocjonalny postawy ciekawie zgrywa się z zakresem pojęciowym słowa „zabytek”, który w języku polskim jest różny od jego odpowiedników w innych językach, np. ang. *monument*, fr. *monument*, czy wł. *monumento*, oznaczających pomnik, coś pomnikowego, monumentalnego, bez zaznaczania dawności. Termin „zabytek” oznacza zaś obiekt będący reliktem z przeszłości, coś pozostałego z „byłych rzeczy”²⁷, bez podkreślania pomnikowości i monumentalności²⁸, ale z nutą serdeczności i ładunkiem emocjonalnym, który mobilizuje nieomal automatycznie do szacunku, tak jak słowa: rodzice, przodkowie i dziedzictwo²⁹. Polskie słowo zabytek łączy się znaczeniowo z ang. *relic*, fr. *relique* i wł. *reliquia*. W prawie angielskim zabytek określa się jako *ancient monument*, a „zabytkowe budynki” nazwane są budynkami historycznymi (ang. *historic buildings*) i definiowane jako budynki, które w opinii komisji o nazwie *Historic Buildings and Monuments Commission for England* mają znaczenie historyczne lub architektoniczne³⁰. W prawie francuskim zabytki nazwane są *monuments historiques*³¹.

Reprezentacyjne badania ankietowe dotyczące stosunku do zabytków w Polsce

W ciągu ostatnich lat przeprowadzono kilka reprezentacyjnych (czyli pozwalających wnioskować w przybliżeniu o opinii całości badanej populacji) badań kwestionariuszowych (ankietowych), które dotyczyły chociaż w pewnej części stosunku Polaków wobec zabytków. W 2011 roku Narodowy Instytut Dziedzictwa przeprowadził badanie reprezentacyjne dla dorosłej części społeczeństwa (18 lat i więcej) pt. *Dziedzictwo kulturowe w oczach Polaków*, w którym znajdują się pytania dotyczące zabytków. Użyto metody CAWI (ang. *Computer-Assisted Web Interview*, wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony www). Próba liczyła 1005 respondentów³². Dwa pytania, w których pojawia się słowo zabytki znajdujemy w badaniu pt. *Uczestnictwo ludności w kulturze*

interesting manner to the semantic scope of the word *zabytek* [eng. “historic monument”], which in the Polish language is different from its equivalents in other languages, e.g. English: *monument*, French: *monument* or Italian: *monumento*, which refer to a memorial, monumental, with no emphasize on the old age. The Polish term *zabytek*, in turn, refers to an object being a relic from the past, something that is left out of things that have passed²⁷, without emphasising the monumentality²⁸, but with a hint of heartiness and an emotional load which nearly automatically compels respect, just like the words: parents, ancestors, and heritage²⁹. The Polish word *zabytek* is related semantically to the English *relic*, the French *relique*, and the Italian *reliquia*. In English law, a monument is referred to as *ancient monument* and monuments having the form of buildings are referred to as *historic buildings* and defined as buildings which are of historic or architectural interest in the opinion of the Historic Buildings and Monuments Commission for England³⁰. In French law, monuments are referred to as *monuments historiques*³¹.

Sample surveys concerning attitudes towards monuments in Poland

During the past few years, a number of sample (i.e. enabling drawing conclusions about the opinions of the entire population examined) surveys (questionnaires) that concerned at least in some part attitudes of Polish people towards monuments. In 2011, the National Heritage Board of Poland conducted a sample survey on adult (18 years old and older) members of Polish society titled *Cultural Heritage in the Eyes of Poles*, which included questions concerning monuments. The CAWI (Computer-Assisted Web Interview) method was employed. 1005 respondents participated in the survey³². The survey *Participation in Culture*, conducted by the Central Statistical Office of Poland as part of the public statistics surveying programme, included two questions containing the word “monuments”³³. The direct structured interview method, in which an interview is carried out in households selected on the basis of a two-stage random selection procedure, was used. The Central Statistical Office survey, conducted in 2014, covered a representative

przeprowadzonym w programie badań statystycznych statystyki publicznej przez Główny Urząd Statystyczny (GUS)³³. Wykorzystuje się tu metodę bezpośrednio wywiadu kwestionariuszowego, który przeprowadza się w wylosowanych, w oparciu o dwustopniowy schemat losowania, gospodarstwach domowych. Wyniki badania GUS w 2014 roku zostały zrealizowane na reprezentatywnej próbie 4542 gospodarstw domowych oraz 8213 osób w wieku 15 lat i starszych³⁴.

W 2005 roku Agnieszka Paczuska i Zbigniew Kobyliński przeprowadzili badanie opinii na temat zabytków wśród młodzieży uczącej się w warszawskich publicznych liceach ogólnokształcących. Dobór próby przeprowadzono w sposób losowy zespołowy, losując 17 ze 124 publicznych liceów (po jednej szkole z każdej dzielnicy Warszawy), a metodą badawczą była ankieta audytoryjna. W badaniu udział wzięło 1198 uczniów³⁵. W 2014 roku Monika Murzyn-Kupisz przeprowadziła przy użyciu metody ankietowej badanie dotyczące uwarunkowań wartościowania muzeów mieszczących się w obiektach zabytkowych. Rzeczywistych odbiorców usług muzealnych dobrano do badania spośród turystów, którzy w ciągu kilku dni sierpnia 2014 roku odwiedzili jedno z dwóch muzeów: Muzeum-Zamek w Łańcutcie lub Muzeum Zamkowe w Pszczynie. Respondentów dobierano losowo na zasadzie „pierwszy wolny” po zakończeniu wywiadu z poprzednim respondentem aż do osiągnięcia założonej w badaniu liczby respondentów. W Łańcutcie udział w badaniu wzięło 350 osób, a w Pszczynie 351 osób³⁶.

Informacje wynikające z dotychczas przeprowadzonych badań

W badaniu Narodowego Instytutu Dziedzictwa z 2011 roku postawiono respondentom szereg pytań. Komponent poznawczy wskaźnikują pytania:

- „Co jest największą wartością zabytku?” Odpowiedzi: To, że jest świadectwem naszej wspólnej historii (62%); To, że jest autentyczny (18%); Jego wartość materialna (11%); Jego wartości estetyczne (9%).
- „Czy jest coś złego w wyburzaniu zabytków i stawianiu na ich miejscu nowoczesnej architektury?” Odpowiedzi: Tak (77%); Nie (23%).
- „Czy zabytki znajdujące się w danej miejscowości wpływają na poprawę standardu życia lokalnych

sample of 4542 households and 8213 persons aged 15 and over³⁴.

In 2005, Agnieszka Paczuska and Zbigniew Kobyliński carried out a survey concerning monuments among students of public general secondary schools in Warsaw. The respondents were selected by cluster sampling: 17 out of 124 public general secondary schools were selected (one school in each Warsaw district). The survey had the form of a questionnaire. 1198 students participated in the survey³⁵. In 2014, Monika Murzyn-Kupisz conducted a questionnaire concerning conditions of attaching value to museums housed in historic buildings. For the purposes of the survey, actual users of museum services were selected from among tourists who visited one of the following two museums: the Castle Museum in Łańcut or the Castle Museum in Pszczyna over several days of August 2014. Respondents were selected at random; the first person “available” after the interview with the previous respondent was completed was interviewed until the target number of respondents was achieved. 350 persons participated in the survey in Łańcut and 351 persons participated in the survey in Pszczyna³⁶.

Information obtained in the surveys

In the 2011 survey of the National Heritage Board of Poland, respondents were asked a number of questions. The following questions pertained to the cognitive component:

- “What is the highest value of a monument?” Answers: The fact that it bears testimony to our common history (62%); The fact that it is authentic (18%); Its material value (11%); Its aesthetic value (9%).
- “Is there anything wrong with demolishing monuments and replacing them with modern architecture?” Answers: Yes (77%); No (23%).
- “Do local monuments influence positively the living standards of local communities?” Answers: Yes, thanks to monuments, tourism increases and local residents can make money (54%); Yes, monuments make you proud of the place where you live (44%); Yes, monuments are attractions and local residents have a place where they can have a nice time (33%); Yes, it is more comfortable to live in pleasant surroundings and monuments add to the aesthetic value

- społeczności?” Odpowiedzi: Tak, dzięki nim rozwija się turystyka i mieszkańcy mogą zarobić (54%); Tak, zabytki pozwalają być dumnym z miejsca, w którym się mieszka (44%); Tak, zabytki stanowią atrakcję, mieszkańcy mają gdzie miło spędzać czas (33%); Tak, bardziej komfortowo żyje się w estetycznej przestrzeni, a zabytki zwiększają estetykę miejsca (24%); Obecność zabytków w żaden sposób nie wpływa na poprawę standardu życia lokalnych społeczności (10%); Nie, zabytki wymagają ciągłych wydatków i nie ma pieniędzy na poprawianie standardu życia (7%); Nie, zabytki stanowią ograniczenie dla rozwoju infrastruktury regionu (4%).
- „Czy znasz jakiś zabytek w okolicy, w której mieszkasz?” Odpowiedzi: Tak (80%); Nie (20%).
 - „Gdzie wolałbyś/wolałabyś mieszkać (hipotetycznie)?” Odpowiedzi: W zabytkowej, odrestaurowanej kamienicy (29%); W nowym bloku w okolicy, gdzie są zabytki (26%); W nowym bloku w nowoczesnej okolicy bez zabytków (26%); W nowej kamienicy stylizowanej na zabytkową (16%); W zabytkowej, ale zaniedbanej kamienicy (3%).
 - „Czy chciałbyś/chciałabyś mieszkać w zabytkowej kamienicy?” Odpowiedzi: Nie (61%), Tak (39%).
 - „Czy właściciel może przebudować swój zabytek?” Odpowiedzi: Tak, jeżeli tylko nie zniszczy wartości zabytkowych obiektu (51%); Nie, każda przebudowa niszczy autentyczność zabytku (33%); Tak, jeżeli tylko mu się to opłaca (16%).
 - „Czy warto inwestować publiczne pieniądze w ochronę zabytków?” Odpowiedzi: Tak (82%); Nie (18%).
 - „Co byś zrobił, gdybyś dowiedział się o tym, że cenny zabytek jest niszczone?” Odpowiedzi: „większość ankietowanych twierdzi, że zareagowałaby w takiej sytuacji, informując odpowiednie służby (policję, konserwatora zabytków lub starałoby się interweniować osobiście”; Nic (19%).
 - „Jaki zabytek chciałbyś odwiedzić?” Odpowiedzi: zamek (41%), pałac (38%), starówkę (30%), kościół (26%), fort (25%), zabytkowy park (25%), sławne pole bitwy (22%), stanowisko archeologiczne (21%), zabytek techniki (19%)³⁷.
- Komponentu behawioralnego interesującej nas postawy dotyczyły następujące pytania:
- „Czy odwiedziłeś ostatnio jakiś zabytek albo obiekt dziedzictwa kulturowego?” Odpowiedzi: Nie (51%); Tak (49%).
- of a place (24%); The presence of monuments does not improve the living standards of local communities in any manner (10%); No, monuments require constant financing and there is no money for improving living standards (7%); No, monuments inhibit the development of regional infrastructure (4%).
- “Do you know of any monument in the area where you live?” Answers: Yes (80%); No (20%).
 - “Where would you prefer to live (hypothetically)?” Answers: In a renovated historic tenement house (29%); In a new block of flats in the vicinity of monuments (26%); In a new block of flats in a modern neighbourhood without monuments (26%); In a new, historic-styled tenement house (16%); In a neglected historic tenement house (3%).
 - “Would you like to live in a historic tenement house?” Answers: No (61%), Yes (39%).
 - “Should the owner be allowed to modify the historic building that he or she owns?” Answers: Yes, as long as the historic value of the building is not impaired (51%); No, every modification destroys the authenticity of a monument (33%); Yes, as long as it is profitable (16%).
 - “Should public money be invested in monument protection?” Answers: Yes (82%); No (18%).
 - “What would you do if you found out that a valuable monument was being destroyed?” Answers: “most respondents claim that they would react by notifying the competent bodies (police, monument conservator) or that they would try to intervene themselves”; Nothing (19%).
 - “What monument would you like to visit?” Answers: castle (41%), palace (38%), the old town (30%), church (26%), fortress (25%), historic park (25%), famous battlefield (22%), archaeological site (21%), industrial monument (19%)³⁷.
- The following questions pertained to the behavioural component:
- “Have you recently visited a monument or an object of cultural heritage?” Answers: No (51%); Yes (49%).
 - “Do you visit historic objects?” Answers: Yes, from time to time, when I have nothing better to do (50%); No, I am not interested in monuments at all (14%); Yes, I am very interested in monuments, I often visit them (12%); No, there is no monument in my neighbourhood (12%); No, visiting monuments is too expensive (12%).

- „Czy odwiedzasz zabytkowe obiekty?” Odpowiedzi: Tak, raz na jakiś czas, gdy nie mam nic lepszego do roboty (50%); Nie, zabytki w ogóle mnie nie interesują (14%); Tak, bardzo interesuję się zabytkami, odwiedzam je często (12%); Nie, w mojej okolicy nie ma żadnego zabytku (12%); Nie, zwiedzanie zabytków jest za drogie (12%).
- „Z jakich źródeł czerpiesz wiedzę o dziedzictwie lokalnym i krajowym?” Odpowiedzi: z telewizji (58%), z Internetu (40%), z gazet (31%), z książek (29%), z radia (29%), z przewodników (25%), od znajomych (22%), z wizyt w muzeum (20%), od naukowców (6%)³⁸.

W badaniach Głównego Urzędu Statystycznego bada się komponent behawioralny interesującej nas postawy poprzez pytanie: „Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy zwiedzał/a Pan/Pani zabytki historyczne (zamki, pałace, kościoły, zespoły parkowe)?” Ankieter oddzielnie pyta o zwiedzanie zabytków w kraju oraz za granicą, a respondent może udzielić następujących odpowiedzi: nie zwiedzałem/łam, 1-4 razy w roku, częściej niż 4 razy w roku, brak odpowiedzi³⁹. W 2014 roku zwiedzanie „zabytków historycznych” w kraju w ciągu ostatniego roku zadeklarowało 29,4% osób, a za granicą 9,3%⁴⁰. W 2009 roku 30% respondentów zadeklarowało, że przynajmniej raz w ciągu ostatniego roku zwiedziło zabytek w kraju, a 70%, że nie zwiedzało w ogóle. 11,3% zadeklarowało zaś, że zwiedziło jakiś zabytek za granicą⁴¹. W perspektywie komponentu poznawczego państwo polskie chce wiedzieć, dla jakiej części społeczeństwa polskiego słowo „kultura” kojarzy się z muzeami i zabytkami⁴². W 2014 roku na myśl o słowie kultura, muzea i zabytki przychodziły do głowy 15,7% respondentów⁴³.

Badania GUS wskazują także, że w 2009 roku 2,5 tys., a w 2012 roku 2,8 tys. aktywnych w Polsce organizacji pozarządowych zajmowało się ochroną zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywaniem tradycji narodowych, regionalnych i kulturalnych⁴⁴. Organizacje te stanowią około 3% wszystkich aktywnych w Polsce organizacji pozarządowych⁴⁵. Dla większości z nich podstawę prowadzenia działalności stanowi praca społeczna (wolontariat)⁴⁶. Stowarzyszenie Klon/Jawor w 2012 roku wskazywało, że przeciętnie organizacje działające w sferze kultury i sztuki korzystają z regularnej pracy społecznej ośmiu wolontariuszy wewnętrznych (czyli swoich członków

- „What are your sources of knowledge about local and national heritage?” Answers: television (58%), Internet (40%), newspapers (31%), books (29%), radio (29%), guidebooks (25%), friends (22%), visits to museums (20%), scientists (6%)³⁸.

In the surveys of the Central Statistical Office, the behavioural component of the attitude in question is researched with the question: “How many times have you visited historic monuments (castles, palaces, churches, park complexes) over the past 12 months?” The pollster asks separately about monuments in Poland and abroad and the respondent can choose from among the following answers: I have visited no monuments, 1-4 times, more than 4 times, no answer³⁹. In 2014, 29.4% of the respondents declared having visited “historic monuments” in the country in the past year and 9.3% declared so for monuments abroad⁴⁰. In 2009, 30% of the respondents declared that they had visited a monument in Poland in the past year and 70% declared that they had visited no monuments. 11.3% declared having visited a monument abroad⁴¹. As far as the cognitive component is concerned, the Polish State seeks knowledge as to what proportion of Polish society associates the word “culture” with museums and historic monuments⁴². In 2014, the word “culture” had associations with museums and historic monuments for 15.7% of the respondents⁴³.

The Central Statistical Office surveys also show that in 2009, 2,500 active non-governmental organisations in Poland were involved in the protection of monuments and national memorials and preservation of national, regional, and cultural traditions; in 2012, there were 2,800 such organisations⁴⁴. Those organisations represent approx. 3% of all non-governmental organisations active in Poland⁴⁵. For most of them, the basis of their activity is voluntary work⁴⁶. In 2012, the Klon/Jawor Association indicated that organisations active in the area of art and culture have on average eight internal volunteers (i.e. ordinary members or members of their governing bodies) working regularly and ten external voluntary workers working occasionally⁴⁷. This gives 22 thousand persons in Poland who regularly do voluntary work in social organisations taking care of monuments and national heritage, and an additional 28 thousand people undertake such work occasionally. The Central Statistical Office reports that in 2012, the average number of members of

lub osób zasiadających w ich władzach) oraz sporadycznej pracy społecznej dziesięciu wolontariuszy zewnętrznych⁴⁷. Co oznaczałoby, że około 22 tys. osób w Polsce regularnie pracuje społecznie w organizacjach społecznych dbających o zabytki i dziedzictwo kulturowe, a dodatkowe 28 tys. angażuje się w taką pracę sporadycznie. GUS zaś podaje, że w 2012 roku przeciętna liczba członków organizacji kulturalnej wynosiła 116 osób, a średnio w działalność takiej organizacji angażowało się 34 wolontariuszy⁴⁸. Oznacza to, że w działalność interesujących nas podmiotów III sektora mogło być zaangażowanych jako członkowie około 320 tys. osób, a około 95 tys. osób pracowało w nich jako wolontariusze. Zaangażowanie takie jest ważnym wskaźnikiem komponentu behawioralnego postawy społecznej wobec zabytków.

Badanie Agnieszki Paczuskiej i Zbigniewa Kobylińskiego z 2005 roku wskazało, że 99% przebadanej młodzieży uczęszczającej do warszawskich liceów uznawało, że dobrze jest, że zabytki istnieją, a 98% z nich uważało, że wymagają one ochrony. Połowa młodych ludzi zadeklarowała, że są skłonni w przyszłości systematycznie przeznaczać pewną kwotę na ochronę zabytków, a 44% było gotowych włączyć się jako wolontariusze w działania na rzecz opieki i ochrony zabytków w ich okolicy⁴⁹. Młodzież uczęszczająca do warszawskich liceów uważała, że zabytki powinny być zamkniętymi, dobrze chronionymi miejscami odwiedzanymi przez turystów i wycieczki szkolne (87,27%), a mniejszość, że powinny być budynkami normalnie użytkowymi jako szkoły, biura, sklepy itd. (12,73%). Oznacza to, że pogląd młodych ludzi znacznie różni się od współczesnej doktryny konserwatorskiej⁵⁰. Może on jednak wynikać z faktu, że zabytek kojarzył im się głównie z dziełami architektury monumentalnej⁵¹. Innym pytaniem wskaźnikującym komponent poznawczy postawy wobec zabytków było: „Komu służą zabytki?”. Prawie wszyscy ankietowani (95,49%) wskazali, że turystom, 61,19%, że mieszkańcom okolicy, a ponad 40%, że właścicielom i użytkownikom. Żadna osoba nie udzieliła odpowiedzi: „nikomu nie służą, tylko przeszkadzają”⁵². Na pytanie zaś, co należy uczynić, jeśli zabytek architektoniczny uległ zniszczeniu w stopniu uniemożliwiającym dalsze utrzymanie go w autentycznej formie, większość ankietowanych (58,88%) opowiedziała się za pełną i wierną rekonstrukcją obiektu zabytkowego,

a cultural organisation was 116 persons and 34 volunteers engaged in the activities of such an organisation on average⁴⁸. This means that approx. 320 thousand persons may have been involved in the activities of the third sector entities in question and approx. 95 thousand persons worked for such entities as volunteers. Such involvement is an important indicator of the behavioural component of the social attitude towards monuments.

The 2005 survey of Agnieszka Paczuska and Zbigniew Kobyliński showed that 99% of the general secondary school students questioned were of the opinion that the existence of historic monuments was a good thing and 98% thought that they required protection. Half of the students declared that they were willing to systematically spend a certain amount of money on monuments in the future and 44% were willing to participate as volunteers in monument protection and conservation activities in their neighbourhood⁴⁹. Students attending secondary schools in Warsaw were of the opinion that monuments should be enclosed, well-protected areas visited by tourists and students on school trips (87.27%); a minority thought that monuments should be buildings used as schools, offices, shops etc. (12.73%). This means that the view of young people is markedly different from the contemporary conservation approach⁵⁰. This may stem from the fact that they mainly associated monuments with works of monumental architecture⁵¹. Another question providing insight into the behavioural component of the attitude towards monuments was: “Who gains benefits from monuments?” Nearly all respondents (95.49%) indicated tourists, 61.19% — local residents, and over 40% — owners and users. None of the respondents selected the answer: “Nobody; monuments only cause problems”⁵². When asked what should be done if an architectural monument has been damaged to a degree preventing its further preservation in the original form, most respondents (58.88%) were in favour of complete and faithful reconstruction of the historic building with the use of modern materials and technologies. The second most popular answer was the option to save at all costs whatever has remained and preserve the ruins (31.95%). 7.9% of the respondents were for designing and constructing a modern building that would refer stylistically to the old historic building (the concept of post-modernist retroversion).

wykonaną nowoczesnymi technikami i z wykorzystaniem współcześnie dostępnych materiałów. Druga pod względem wielkości grupa młodzieży opowiedziała się za ratowaniem za wszelką cenę tego, co jeszcze pozostało i zachowaniem trwałej ruiny (31,95%), a 7,9% opowiedziało się za zaprojektowaniem i wybudowaniem nowoczesnego budynku, ale nawiązującego do dawnego, zabytkowego (koncepcja postmodernistycznej retrowersji). Prawie nikt nie opowiedział się za usunięciem go i na tym miejscu zbudowaniem zupełnie innego, nowoczesnego obiektu⁵³. W badaniu tym zapytano także o przykład zabytku i 43,24% ankietowanych wskazało Zamek Królewski w Warszawie, który został przecież odbudowany w latach 70. XX wieku. Wskazuje to, jak piszą autorzy, że w percepcji młodych ludzi nastąpiło pełne utożsamienie rekonstrukcji z autentycznym zabytkiem, że dla nich kryterium autentyczności zabytku to nie autentyczność substancji zabytkowej, ale autentyczność niematerialnych wartości zabytkowych i autentyzm historycznej formy⁵⁴.

Badania Moniki Murzyn-Kupisz z 2014 roku wykazały, że kluczowymi powodami odwiedzenia przez turystów muzeów ulokowanych w zabytkowych obiektach były motywy estetyczne, tj. piękno obiektu zabytkowego, piękne historyczne wnętrza (Pszczyna 68,9%, Łańcut 50%) oraz piękne otoczenie zamku, park zamkowy (Pszczyna 48,7%, Łańcut 39,4%). Ważny był także fakt, że zabytek był znany turystom z mediów, ze szkoły, z przewodników (Pszczyna 35,3%, Łańcut 36,9%). Kolejnym co do istotności powodem odwiedzin była chęć spędzenia wolnego czasu z rodziną i przyjaciółmi (Pszczyna 10,8%, Łańcut 11,7%). Następnym – pragnienie pokazania czegoś rodzinie i znajomym (Pszczyna 5,1%, Łańcut 6%) oraz spędzenia wolnego czasu na świeżym powietrzu (Pszczyna 4,6%, Łańcut 5,1%). Na motywy poznawcze (poszerzenie swojej wiedzy, zdobycie nowych informacji, nauczenie się czegoś) wskazało 3,1% ankietowanych turystów w Pszczynie oraz 8% w Łańcut. Prawie 90% turystów biorących udział w badaniu zadeklarowało chęć ponownego odwiedzenia zwiedzanych obiektów⁵⁵.

Większość przeprowadzonych dotychczas reprezentacyjnych badań ankietowych dotyczyła komponentu poznawczego oraz behawioralnego postawy wobec zabytków. Ankieta jest narzędziem, które służy właśnie do badania opinii oraz deklaracji o zachowaniach. Pytaniem, które dotyczy przestrzeni emocji jest

Hardly any respondents were in favour of demolishing the building and constructing a completely new, modern structure⁵⁵. The students were also asked to provide an example of a monument and 43.24% indicated the Royal Castle in Warsaw, which was rebuilt in the 1970s. According to the authors of the survey, this indicates that young people fully identify the reconstruction with the original monument, that for them, the criterion of monument authenticity is not the authenticity of the historic material, but the authenticity of the non-material, historic values and the authenticity of the historic form⁵⁴.

The 2014 survey of Monika Murzyn-Kupisz revealed that the most important reasons why tourists visited museums housed in historic buildings were aesthetic motivations, i.d. beauty of the historic building, beautiful historic interiors (Pszczyna 68.9%, Łańcut 50%) and the beautiful surroundings of the castle, the castle park (Pszczyna 48.7%, Łańcut 39.4%). Another very important thing was that the monument was known from the media, from school, from guidebooks (Pszczyna 35.3%, Łańcut 36.9%). The next most important reason was the wish to spend leisure time with family and friends (Pszczyna 10.8%, Łańcut 11.7%). It was followed by the wish to show something to family and friends (Pszczyna 5.1%, Łańcut 6%) and to spend leisure time in the open air (Pszczyna 4.6%, Łańcut 5.1%). 3.1% of the tourists interviewed in Pszczyna and 8% of the tourists interviewed in Łańcut indicated cognitive motivations (broadening knowledge, acquiring new information, learning something). Nearly 90% of the tourists participating in the survey declared their willingness to visit the monuments again⁵⁵.

Most sample surveys conducted so far have pertained to the cognitive and behavioural components of the attitude towards historic monuments. A questionnaire is a tool designed precisely to inquire about opinions and behaviours. A question that pertains to the sphere of emotions is that included in the survey of the National Heritage Board of Poland: "Is there anything wrong with demolishing monuments and replacing them with modern architecture?"⁵⁶. Thus, the author of this article set out to formulate a question that could be an indicator of the affective component of the attitude towards monuments, to be used in a short questionnaire. Moreover, the surveys conducted so far offer little information concerning attitudes of Polish

postawione w badaniach NID: „Czy jest coś złego w wyburzaniu zabytków i stawianiu na ich miejscu nowoczesnej architektury?”⁶. Dlatego wyzwaniem dla autorki tego artykułu stało się sformułowanie pytania, które mogłoby być wskaźnikiem komponentu emocjonalnego postawy wobec zabytków do użycia w krótkiej ankiecie. Ponadto w dotychczas przeprowadzanych badaniach znajdujemy niewiele informacji dotyczących stosunku społeczeństwa polskiego do narzędzi polityki publicznej wobec zabytków, a jest to wiedza istotna dla działalności państwa polskiego.

Informacje o badaniu

Badanie pt. *Stosunek społeczeństwa polskiego do zabytków oraz do polityki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w kontekście zabytków kubaturowych* przygotowała Katarzyna Obląkowska-Kubiak. Było ono badaniem reprezentacyjnym dla dorosłej części społeczeństwa polskiego. Jak już zostało wyżej powiedziane, zrealizowała je firma Millward Brown S.A. w dniach 19-21 sierpnia 2016 roku w ramach sondażu CATIBUS przy wykorzystaniu metody CATI (ang. *Computer Assisted Telephone Interview*, wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny).

Próba licząca 1002 osoby została dobrana metodą losowo-kwotową zgodnie ze strukturą dorosłej populacji Polski (18 lat i więcej). Numery telefonów respondentów (70% komórkowe, 30% stacjonarne) były generowane losowo. Założono maksymalny błąd statystyczny dla całej próby +/- 3,2%. Skład próby według płci: 52,2% kobiet i 47,8% mężczyzn. Udział grup wiekowych: osoby w wieku 18-24 lata 10,9%, 25-34 lata 19,8%, 35-44 lata 17,8%, 45-59 24,7%, powyżej 60 lat 26,7%. Udział grup według wykształcenia: wykształcenie podstawowe 17,6%, zawodowe 25,4%, średnie 34,1%, wyższe 22,9%. Udział grup według miejsca zamieszkania: wieś 38,6%, miasto do 100 tys. mieszkańców 32,5%, miasto 100-499 tys. mieszkańców 17,2%, miasto powyżej 500 tys. mieszkańców 11,7%.

Komponent behawioralny postawy wobec zabytków

Komponent behawioralny postawy wobec zabytkowych budynków został rozpoznany w ankiecie

society towards the instruments of public policy on historic monuments — and this knowledge is important for the activity of the Polish State.

Information about the survey

The survey *Attitudes of Polish society to monuments and to monument protection and conservation policy in the context of historic buildings* was prepared by Katarzyna Obląkowska-Kubiak. It was a sample survey for adult members of Polish society. As has been stated above, it was carried out by Millward Brown S.A., from 19 to 21 August 2016 as part of the CATIBUS survey, using the CATI method (*Computer Assisted Telephone Interview*).

The sample of 1002 respondents was selected by the random-quota sampling method according to the structure of the adult population of Poland (18 years old and over). The respondents' phone numbers (mobile — 70%, 30% — landline) were generated randomly. The maximum margin of error for the whole survey was assumed at +/- 3,2%. Sex structure of the sample: 52.2% of women and 47.8% of men. Age structure: 18-24 years old—10.9%, 25-34 years old—19.8%, 35-44 years old—17.8%, 45-59 years old—24.7%, 60 years old and over—26.7%. Education: primary 17.6%, vocational 25.4%, average 34.1%, higher 22.9%. Place of residence: village 38.6%, town/city with a population of up to 100 thousand—32.5%, city with a population of 100-499 thousand—17.2%, city with a population of more than 500 thousand—11.7%.

Behavioural component of the attitude towards historic buildings

The behavioural component of the attitude towards historic monuments was investigated in the survey by means of six questions as to whether the respondent has, over the past year:

- read about a historic building on the Internet, in a book or in any other publication,
- visited a historic building,
- provided information on a historic building to family, friends or other recipients,
- donated their own money to a historic building,
- done voluntary work for a historic building,

Tab. 1. Działania podjęte przez respondentów wobec zabytkowych budynków w ciągu ostatniego roku.

Źródło: opracowanie własne w oparciu o wyniki badania

Tab. 1. Actions taken by the respondents in relation to historic buildings over the past year.

Source: author's own work based on the survey results

Lp. Item	Odsetek wskazań Percentage	Działania Action
1	55.8%	Zwiedzanie zabytkowego budynku Visit to a historic building
2	55.1%	Przekazanie informacji o zabytkowym budynku rodzinie, znajomym lub innym odbiorcom Provision of information on a historic building to family, friends or other recipients
3	54.6%	Czytanie o zabytkowym budynku w Internecie, w książce lub w innej publikacji Reading about a historic building on the Internet, in a book or in any other publication
4	13.1%	Przekazanie własnych pieniędzy na rzecz zabytkowego budynku Donating one's own money to a historic building
5	4.1%	Nieodpłatna praca na rzecz zabytkowego budynku Voluntary work for a historic building
6	3.9%	Aktywność w organizacji społecznej zajmującej się zabytkami Activity in a social organisation operating in the field of historic monuments
7	24.4%	Żadne z powyższych None of the above

poprzez sześć pytań dotyczących tego, czy respondent w ciągu ostatniego roku:

- czytał o zabytkowym budynku w Internecie, w książce lub w innej publikacji,
- zwiedzał zabytkowy budynek,
- przekazał informację o zabytkowym budynku rodzinie, znajomym lub innym odbiorcom,
- przekazał własne pieniądze na rzecz zabytkowego budynku,
- nieodpłatnie pracował na rzecz zabytkowego budynku,
- podejmował aktywność w organizacji społecznej zajmującej się zabytkami.

W przeprowadzonym badaniu 54,6% respondentów zadeklarowało, że w ciągu roku poprzedzającego badanie czytało o zabytkowym budynku w Internecie, w książce lub w innej publikacji. Zwiedzanie zabytkowego budynku zadeklarowało 55,8% osób biorących udział w badaniu. Przekazanie informacji o zabytkowym budynku rodzinie, znajomym lub innym odbiorcom zgłosiło 55,1% respondentów. Wsparcie z własnych pieniędzy zabytkowego budynku zadeklarowało 13,1% respondentów, 4,1% wskazało, że nieodpłatnie pracowało na rzecz zabytkowego budynku, a 3,9%, że podjęło aktywność w organizacji społecznej zajmującej się zabytkami. Żadnego z tych działań nie podjęło zaś 24,4% badanych. Wyniki te prezentuje tabela 1.

- engaged in activities of a social organisation operating in the field of monuments.

54.6% of the respondents declared that they had read about a historic building on the Internet, in a book or in any other publication during the year preceding the survey. 55.8% declared having visited a historic building. 55.1% declared having provided information on a historic building to family, friends or other recipients. 13.1% of the respondents stated that they had donated their own money to a historic building; 4.1% declared having done voluntary work for a historic building; and 3.9% stated that they had engaged in activities of a social organisation operating in the field of monuments. 24.4% of the respondents did not take any of those actions. The results are shown in Table 1.

The result indicating that nearly 56% of persons visited a historic monument over the past year corresponds to the findings of the National Heritage Board of Poland from 2011. In the survey of the National Heritage Board of Poland, 49% of the respondents stated that they had recently visited a historic monument or an object of cultural heritage⁵⁷, and 62% claimed that they visited historic objects⁵⁸. However, it is much higher than the results of the Central Statistical Office surveys: in 2014, 29.4% of the respondents declared having visited “historical monuments”

Wynik wskazujący, że prawie 56% osób w ciągu ostatniego roku zwiedziło zabytkowy budynek jest zbliżony do ustaleń NID z 2011 roku. W badaniu NID 49% respondentów odpowiedziało, że w ostatnim czasie odwiedziło jakiś zabytek albo obiekt dziedzictwa kulturowego⁵⁷, a 62%, że odwiedza zabytkowe obiekty⁵⁸. Jednak jest on dużo wyższy od wyników badań Głównego Urzędu Statystycznego, w których w 2014 roku zwiedzanie zabytków historycznych w kraju w ciągu ostatniego roku zadeklarowało 29,4% osób, a za granicą 9,3%⁵⁹. Być może różnice te wynikają ze sposobu zadania pytania. W badaniu GUS respondent był pytany o „zwiedzanie zabytków historycznych (zamków, pałaców, kościołów, zespołów parkowych)”, w badaniu NID o „odwiedzanie zabytków lub zabytkowych obiektów”, w badaniu Katarzyny Obląkowskiej-Kubiak o „zwiedzanie zabytkowego budynku” po wyjaśnieniu we wstępie do badania, że zabytkowe budynki są bardzo różne⁶⁰. Sposób zadania pytania w badaniu GUS może być niejasny dla respondentów. Sformułowanie „zabytek historyczny” wydaje się bowiem kategorią specjalistyczną, zawężeniem kategorii „zabytek”. Przecież, jak już wskazano, „zabytek” w języku polskim oznacza coś historycznego, coś z przeszłości.

W przeprowadzonym przez autorkę niniejszego artykułu badaniu najbardziej aktywną pod względem zwiedzania grupą wiekową okazały się osoby w wieku 35-44 lata – 68,2% tej grupy zadeklarowało, iż w ciągu ostatniego roku zwiedziło zabytkowy budynek. Wysoki odsetek zwiedzających był także wśród osób młodych (18-24 lata) – tu odsetek zwiedzających wyniósł 64,5%. Najmniej aktywne pod względem zwiedzania okazały się osoby powyżej 60. roku życia – odsetek zwiedzających 46,8%. Najczęściej o zabytkach czytały osoby w wieku 25-34 lata (odsetek czytających 65,7%), a najrzadziej osoby w wieku 45-59 lat (odsetek czytających 45,6%). Najczęściej informacje o zabytkach przekazywały osoby w wieku 25-44 lata (odsetek przekazujących powyżej 60%). Najczęściej własne pieniądze na rzecz zabytków przekazywali respondenci w wieku 35-44 lata (18,4%), a najrzadziej osoby w wieku 18-34 lata (8,5%). Najczęściej nieodpłatnie na rzecz zabytkowego budynku pracowały osoby w wieku 35-44 lata (8,4%), a najrzadziej osoby w wieku 18-24 lata (0%) oraz w wieku 25-34 lata (0,5%). W organizacji społecznej na rzecz zabytków częściej pracowały

in the country over the past year and 9.3% declared so for monuments abroad⁵⁹. It is possible that these differences stem from the manner in which the question was asked. In the Central Statistical Office survey, the respondents were asked about visiting “historical monuments (castles, palaces, churches, park complexes)”; in the survey of the National Heritage Board of Poland, the question was about visiting “monuments or historic objects”; and in the survey of Katarzyna Obląkowska-Kubiak, the question was about visiting “a historic building” and was asked after it was explained (in the introduction to the survey) that historic buildings are very diverse⁶⁰. The question asked in the Central Statistical Office survey may have been unclear for the respondents. The term “historical monument” appears to be a specialist category, a subcategory of “monument”, something like “historical historic monument”. As has already been pointed out, in the Polish language, *zabytek* refers to something historic, something that belongs to the past, so there is no need to use a word “historic” with Polish term “*zabytek*”.

In the survey conducted by the author, the most active group in terms of visiting monuments turned out to be persons aged 35-44 — 68.2% of the respondents in this group declared that they had visited a historic building over the past year. A high percentage was also recorded for young persons (aged 18-24) — 64.5%. The least active group were persons aged 60 and over — 46.8%. Persons aged 25-34 were the most active readers (65.7%) and persons aged 45-59 were the least active in terms of reading about historic buildings (45.6%). The group that most frequently provided information about historic buildings to others were persons aged 25-44 (over 60%). Donations to historic buildings were most often made by persons aged 35-44 (18.4%), and most rarely — by persons aged 18-34 (8.5%). Voluntary work for a historic building was most often undertaken by persons aged 35-44 (8.4%), and most rarely — by persons aged 18-24 (0%) and 25-34 (0.5%). Persons over 35 years of age engaged in activities of social organisations operating in the field of monuments more often (5%) than younger persons (0.9% of persons aged 18-24, 2.5% of persons aged 25-34).

Persons with higher education read about historic buildings (70%), visited them (75%) and provided information about them to others (70%) more often

osoby powyżej 35. roku życia (5%) niż osoby młodsze (0,9% wśród osób w wieku 18-24 lata, 2,5% wśród osób w wieku 25-34 lata).

Osoby z wykształceniem wyższym częściej czytały o zabytkach (70%), zwiedzały je (75%) i przekazywały informacje o nich (70%) niż osoby z niższym wykształceniem. Najbardziej czytały o zabytkach osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym (42%). One także najbardziej zwiedzały (45%) i przekazywały innym informacje o zabytkach (48%). Jednak osoby z wykształceniem podstawowym najczęściej deklarowały podjęcie w ciągu ostatniego roku nieodpłatnej pracy na rzecz zabytków (8,5%) oraz aktywność w organizacji społecznej zajmującej się zabytkami (5,7%). Osoby z wykształceniem zawodowym i wyższym wyróżniły się jako najczęściej przekazujące własne pieniądze na rzecz zabytków (ok. 16%).

Osoby zamieszkujące większe miasta (powyżej 100 tys. mieszkańców) częściej czytały o zabytkach (odsetek czytających ok. 67%) niż osoby mieszkające w małych miastach (55,1%) i na wsi (45%). Podobnie rzecz się miała ze zwiedzaniem. Wśród respondentów z miast powyżej 500 tys. mieszkańców 72,9% zadeklarowało, że w ciągu zeszłego roku zwiedziło zabytkowych budynków. Natomiast wśród mieszkańców wsi odsetek ten wyniósł tylko 50,1%. Nieodpłatną pracę na rzecz zabytków najczęściej deklarowały osoby mieszkające w największych polskich miastach (6,8%) oraz na wsi (5,7%). W organizacjach społecznych zajmujących się zabytkami najbardziej aktywne były osoby zamieszkałe w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców (6,8%). Na wsi i w miejscowościach od 100 do 499 tys. mieszkańców odsetek aktywnych wyniósł 4,1%, a w miastach do 100 tys. mieszkańców 2,2%. Najczęściej własne pieniądze na rzecz zabytkowego obiektu przekazały osoby mieszkające na wsi (14,7%) i w małych miastach (14,4%). Najbardziej mieszkańcy średnich miast (8,1%). Odsetek ten wśród mieszkańców największych miast wyniósł 11%.

Odpowiedzi na zadanych sześć pytań wskazują, że większości społeczeństwa polskiego zabytkowe budynki nie są obojętne. Większość respondentów (74,6%) w ciągu roku poprzedzającego badanie czytało o jakimś zabytkowym budynku lub zwiedzało jakiś zabytkowy obiekt lub przekazało innym osobom informacje o takim obiekcie, a 16,9% angażowało na rzecz zabytkowych budynków swój czas lub pieniądze

than persons with a lower level of education. Persons with primary and vocational education were the least active in terms of reading about historic buildings (42%). They also visited historic buildings (45%) and provided information about them (48%) most rarely. However, persons with primary education most frequently declared undertaking voluntary work for historic buildings over the past year (8,5%) and activity in social organisations operating in the field of monuments (5,7%). The largest number of persons donating their own money to historic buildings (approx. 16%) were among persons with vocational and higher education.

Persons living in large cities (population of more than 100 thousand) read about historic buildings more often (approx. 67%) than persons living in small cities and towns (55,1%) and in villages (45%). Similar results were obtained for visiting. Among the respondents living in cities having a population of more than 500 thousand, 72,9% declared that they had visited a historic building in the past year. As for the respondents living in villages, the percentage was only 50,1%. Voluntary work was most often undertaken by persons living in the largest Polish cities (6,8%) and in villages (5,7%). Persons living in cities with a population of more than 500 thousand were also the most active (6,8%) in social organisations operating in the field of monuments. In villages and cities with a population of 100 to 499 thousand, the percentage of persons active in social organisations was 4,1%, and in towns and cities with a population of up to 100 thousand — 2,2%. Donations to historical buildings were made most often by persons living in villages (14,7%) and in towns and small cities (14,4%). Citizens of medium-sized cities donated their own money most rarely (8,1%). The result for the largest cities was 11%.

The answers to the six questions indicate that the majority of Polish society is not indifferent to historic buildings. Most respondents (74,6%) had read about a historic building, visited a historic building or provided information about a historic building to others in the year preceding the survey, and 16,9% spent their time or money on historic buildings, either individually or in a non-governmental organisation. A person taking no actions indicating interest in historic buildings or involvement in activities related to monuments most often lives in a village, is 45–59 years old, and has

indywidualnie lub w organizacji pozarządowej. Osoba nie podejmująca żadnych działań świadczących o zainteresowaniu zabytkami ani zaangażowaniu na ich rzecz to najczęściej mieszkaniec wsi w wieku 45-59 lat z wykształceniem zawodowym lub podstawowym. Zainteresowanie i zaangażowanie w obszarze zabytków jest największe wśród mieszkańców największych polskich miast, w wieku do 44. roku życia i z wykształceniem wyższym.

Komponent emocjonalny postawy wobec zabytków

Komponent emocjonalny postawy wobec zabytkowych budynków (czyli reakcje uczuciowe wobec nich) został zbadany w przeprowadzonym badaniu poprzez pytanie: Co Pan/i czuje, gdy wyburzany jest zabytkowy budynek? Odpowiedzi na to pytanie przedstawia il. 1. Najczęściej respondenci odczuwają złość i oburzenie (36,5%). Druga pod względem istotności grupa odczuć to nostalgia, smutek, żal (22,3% respondentów zadeklarowało te odczucia). Poruszenie i niepokój przeżywa 8,9% badanych. Zidentyfikowano także sporą grupę osób, które zamiast emocji w takiej sytuacji doświadczają refleksji, czy dzieje się to zgodnie z prawem (14,3%) – to doświadczenie nazwano refleksją prawną. Dla 8,3% osób wyburzanie zabytkowego budynku jest obojętne. U 3,8% osób sytuacja taka budzi ciekawość, a u 0,3% radość, ulgę, że znika stare. Wśród odpowiedzi „inne emocje” (1%) pojawiły się: wstyd, że jako społeczeństwo nie umiemy o to zadbać (0,4%); w zależności od obiektu (jego stanu, statusu, wartości, skali) (0,3%); bezsilność, bezradność, dezorientacja (0,2%); refleksja, czy nie można wyremontować takiego obiektu (0,1%). Obojętność zdecydowanie częściej niż pozostałe grupy wiekowe deklarowały osoby w wieku 18-34 lat (ok. 14%). Ciekawość, co powstanie na miejscu wyburzanego zabytku, częściej deklarowały osoby w wieku 18-24 lata (8,2%) oraz 44-59 lat (6,9%).

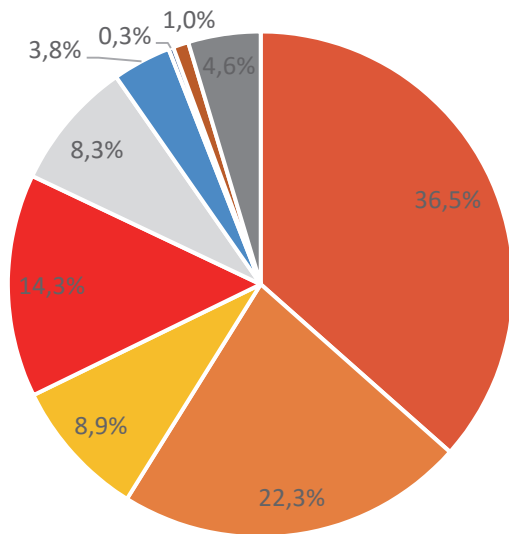
Stworzono wskaźniki pozytywnych i negatywnych emocji wobec zabytkowych budynków przyjmując, że osoby, u których wyburzanie zabytkowego budynku budzi złość, oburzenie, nostalgię, smutek, żal, poruszenie, niepokój lub refleksję prawną, przejawiają ciepłe (pozytywne) emocje wobec zabytkowych budynków (82,8%). Natomiast osoby, którym wyburzanie zabytkowych budynków jest obojętne,

primary or vocational education. Interest in monuments and involvement in monument-related activities is greatest among inhabitants of the largest Polish cities aged under 45 and having higher education.

Affective component of the attitude towards historic buildings

The affective component of the attitude towards historic buildings (i.e. emotional responses to monuments) was investigated in the survey by means of the following question: What do you feel when a historic building is being demolished? The answers to this question are presented in Fig. 1. Most often, the respondents declared feeling anger and indignation (36,5%). The second most frequently indicated group of feelings was nostalgia, sadness, sorrow (declared by 22,3% of the respondents). 8,9% of the respondents stated that they felt concern and anxiety. Moreover, a large number of persons declared that in such situations, instead of feeling emotions, they reflected whether this was happening in compliance with law (14,3%) — this experience was referred to as “legal reflection”. 8,3% of the respondents claimed that they were indifferent to a historic building being demolished. Such a situation aroused interest in 3,8% of the respondents. 0,3% declared feeling joy and relief that the old was disappearing. “Other emotions” (1%) included: shame that as society, we are unable to take care of such things (0,4%); depending on the building (its condition, status, value, scale) (0,3%); powerlessness, helplessness, disorientation (0,2%); reflection as to whether the building could not be renovated (0,1%). Persons aged 18–34 declared indifference much more frequently (14%) than the other age groups. Persons aged 18–24 (8,2%) and 44–59 (6,9%) declared interest in what was to replace the demolished building most frequently.

Indicators of positive and negative emotions towards historic buildings were created based on the assumption that persons in whom demolition of a historic building aroused anger, indignation, nostalgia, sadness, sorrow, concern, anxiety or legal reflection felt positive emotions towards historic buildings (82,8%). Persons who were indifferent to demolition of historic buildings or who felt interest, joy, and relief,

1

budzi w nich ciekawość, radość, ulgę, a także te, które odpowiedziały „trudno powiedzieć”, nie przejawiają ciepłych (pozytywnych) emocji wobec tych obiektów, mają wobec nich negatywny stosunek emocjonalny (17,2%).

Osoby, które w ciągu ostatniego roku czytały o zabytkowym budynku, częściej miały ciepły stosunek do nich (87,9%) niż osoby, które nie czytały (76,5%). Osoby, które zwiedzały zabytkowy budynek także częściej deklarowały pozytywne emocje wobec nich (87,5%) w porównaniu z osobami, które nie podjęły takiej działalności (77%). Podobnie osoby, które przekazały w ciągu ostatniego roku informacje o zabytkowym budynku rodzinie, znajomym lub innym odbiorcom częściej wyrażały ciepłe emocje wobec tej kategorii zabytków (87,9%) niż osoby, które nie przekazywały takich informacji (76,6%). Respondenci, którzy zadeklarowali podjęcie nieodpłatnej pracy na rzecz zabytkowego budynku częściej mieli wobec tych obiektów ciepłe uczucia (92,7%) niż osoby, które takiej pracy nie podjęły (82,4%). Podobnie osoby, które podjęły aktywność w organizacji pozarządowej zajmującej się zabytkami (94,9%) w porównaniu z osobami, które takiej aktywności nie podjęły (82,3%). W trochę mniejszym stopniu zależność tę widać w przypadku przekazania własnych pieniędzy na rzecz zabytkowego budynku. Osoby deklarujące, że w ciągu ostatniego roku podjęły takie działanie tylko troszkę częściej charakteryzowały się emocjami pozytywnymi wobec zabytkowych obiektów (87%) niż osoby, które takiej aktywności nie podjęły (82,2%).

Okazuje się także, że osoby młode częściej deklarują brak negatywnych emocji lub refleksji prawnej

- Złość, oburzenie
Anger, indignation
- Nostalgia, smutek, żal
Nostalgia, sadness, sorrow
- Poruszenie, niepokój
Concern, anxiety
- Refleksja, czy dzieje się to zgodnie z prawem
Legal reflection
- Jest mi to obojętne
Indifference
- Ciekawość, co powstanie na jego miejscu
Interest in what will replace the building
- Radość, ulga, że znika stare
Joy, relief that the old is disappearing
- Inne, jakie?
Other emotions — what emotions?
- Nie wiem \ trudno powiedzieć
I do not know/It is difficult to tell

as well as persons who responded “it is difficult to tell” were classified as feeling no positive emotions, i.e. having a negative emotional attitude, towards such buildings (17.2%).

Persons who had read about a historic building in the past year had a favourable attitude towards such objects more often (87.9%) than persons who had not read anything about historic buildings (76.5%). Persons who had visited a historic building also declared positive emotions more often (87.5%) than persons who had not (77%). Similarly, persons who had provided information about a historic building to their family or friends or to other recipients expressed positive feelings more frequently (87.9%) than persons who had not (76.6%). Those respondents who declared having engaged in voluntary work for a historic building expressed warm feelings towards such objects more often (92.7%) than persons who had not engaged in such work (82.4%). Similarly, persons who had been active in a non-governmental organisation operating in the field of monuments had warm feelings for such buildings more often (94.9%) than persons who had not undertaken such activity (82.3%). This correlation is slightly less noticeable in the case of donation of one’s own money to historic buildings. Persons declaring having taken such action showed positive emotions for historic buildings only slightly more often (87%) than persons who had not taken such action (82.2%).

1. Emocje związane z doświadczeniem wyburzania zabytkowego budynku. Źródło: opracowanie własne w oparciu o wyniki badania

1. Emotional response to demolition of historic buildings. Source: author’s own work based on the survey results

wobec wyburzania zabytkowych budynków. Wśród osób w wieku 18-24 lata odsetek wyniósł 25,7%, a wśród respondentów w wieku 25-34 lata 23,2%. Wśród osób w wieku dojrzałym odsetki te przedstawiają się w następujący sposób: 35-44 lata 11,7%, 45-59 lat 18,1%, oraz powyżej 60 lat 11,9%. Najbardziej pozytywne emocje wobec zabytkowych budynków mają osoby z wykształceniem wyższym (wskaźnik 91,7%). Wśród osób z niższym poziomem wykształcenia wskaźnik ten wyniósł około 80%. Najbardziej negatywnie do wyburzania zabytków odnoszą się mieszkańcy największych polskich miast (92,3%): 47% z nich doświadcza złości i oburzenia, 20,5% nostalgii, smutku i żalu, 18,8% refleksji prawnej, a 5,1% poruszenia i niepokoju. Obojętne jest to tylko dla 4,3% mieszkańców tych miast. Odsetek negatywnie nastawionych do wyburzania zabytków lub doświadczających refleksji prawnej wśród osób zamieszkujących wieś wynosi 79,5%, miasto do 100 tys. mieszkańców 82,8%, a miasto 100-499 tys. mieszkańców 83,7%.

Komponent poznawczy postawy wobec zabytków

Wobec faktu, że komponent poznawczy postawy wobec zabytków był poddawany badaniom reprezentacyjnym autorka skupiła się na sprawdzeniu, jakie rodzaje i przykłady zabytkowych budynków przychodzą respondentom do głowy spontanicznie jako pierwsze oraz czy respondenci znają zabytki w swojej najbliższej okolicy i w województwie, w Polsce, w Europie i na świecie. Elementem rozpoznania komponentu poznawczego postawy wobec zabytków jest także analiza stosunku do narzędzi polityki publicznej wobec zabytków.

W badaniu 86,3% respondentów potrafiło wymienić przynajmniej jeden zabytkowy budynek we własnej gminie/mieście. Nie poddawano weryfikacji wskazań respondentów. Zabytek nieruchomy we własnym województwie poza gminą/miastem zamieszkania potrafiło wymienić 71,5% osób biorących udział w badaniu. W województwie dolnośląskim respondenci najczęściej wymieniali zamek Książ, w województwie kujawsko-pomorskim katedrę we Włocławku i Stare Miasto w Toruniu, w województwie lubelskim zamek w Lublinie, w województwie łódzkim pałac Izraela Poznańskiego w Łodzi i Zamek

It also turns out that young persons declare absence of negative emotions or legal reflection in relation to demolition of historic buildings more frequently. The result was 25.7% for persons aged 18–24 and 23.2% for persons aged 25–34. As for older respondents, the results were as follows: 35–44 years old—11.7%, 45–59 years old—18.1%, and over 60 years old—11.9%. The most positive emotions towards historic buildings were expressed by persons with higher education (91.7%). For persons with a lower level of education, the result was approx. 80%. Inhabitants of the largest Polish cities had the most negative attitudes towards demolition of historic buildings (92.3%): 47% experienced anger and indignation, 20.5% — nostalgia, sadness, and sorrow, 18.8% — legal reflection, and 5.1% — concern and anxiety. Only 4.3% of inhabitants of the largest cities declared indifference to this issue. The results for the other groups were: persons living in villages — 79.5%, in towns/cities with a population of up to 100 thousand—82.8%, cities with a population of 100-499 thousand—83.7%.

Cognitive component of the attitude towards historic buildings

As the cognitive component of the attitude towards historic buildings had been the object of previous sample surveys, the author focused on checking what types and examples of historic buildings the respondents could think of spontaneously and whether the respondents knew about any historic buildings in their vicinity and their voivodeships, in Poland, in Europe, and in the world. An element of the identification of the cognitive component of the attitude towards historic buildings is also analysis of attitudes towards instruments of public policy on monuments.

86.3% of the respondents were able to name at least one historic building in their own commune (*gmina*), town or city. The answers of respondents were not verified. 71.5% of the respondents were able to name an immovable monument in their voivodeship outside the commune, town or city in which they lived. In the Lower-Silesian Voivodeship, the respondents most often named Książ Castle in Wałbrzych, in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship — the cathedral in Włocławek and the Medieval Town of Toruń, in

Królewski w Łęczycy, w województwie małopolskim Wawel, w mazowieckim Zamek Królewski w Warszawie, w opolskim pałac w Mosznej, w podkarpackim zamek w Łańcucie i zamek w Sanoku, w podlaskim pałac Branickich w Białymstoku, w pomorskim zamek w Malborku, w śląskim zamek w Pszczynie, zamek Ogrodzieniec i zamek w Będzinie, w świętokrzyskim zamek w Chęcinach i zespół pałacowy w Kurozwękach, w województwie wielkopolskim zamek w Kórniku, w zachodniopomorskim Zamek Książąt Pomorskich. Wskazania respondentów z województwa lubuskiego i warmińsko-mazurskiego były rozdrobnione pomiędzy różne obiekty zabytkowe i nie udało się wyróżnić wiodących. We wszystkich województwach oprócz wskazanych powyżej i innych zamków, pałaców, kościołów, katedr, starówek, respondenci wymieniali także różne dworki, wille, domy drewniane, dworce, klasztory, synagogi, cerkwie, ratusze, szkoły, baszty, wieże, sukiennice, hotele, browary, kopalnie.

Zabytkowy obiekt w Polsce w innym niż własne województwo znało 76,9% respondentów. Najczęściej spontanicznie i w pierwszej kolejności wymienianym obiektem był Wawel lub Zamek Królewski na Wawelu (18,6%). Drugim najczęściej wymienianym był zamek w Malborku (8,8%), trzecim Zamek Królewski w Warszawie (5,2%), czwartym zamek Książ w Wałbrzychu (4,4%), a piątym kościół Mariacki w Krakowie (3,1%). Spontanicznie i jako pierwsze wymieniane były także: Sukiennice w Krakowie, Pałac Kultury i Nauki w Warszawie, Łazienki Królewskie w Warszawie, Stare Miasto w Krakowie, zamek w Łańcucie. Wielu respondentów (10,5%) wskazywało różne inne zamki⁶¹. Zamki traktowane jako kategoria cieszyły się najwyższą spontaniczną znajomością w wymiarze ponadwojewódzkim (łącznie 48,6% wskazań). Zamek, wobec tego, można uznać za symbol zabytkowego budynku, a jego ikoną jest Wawel. Na drugim miejscu, uzyskując każdy po 9,4% wskazań, znalazły się *ex aequo* obiekty sakralne⁶² oraz budynki związane głównie z gospodarką i sferą publiczną⁶³. Trzecie pod względem istotności były zespoły staromiejskie, które wskazało 5,2% respondentów⁶⁴. Zaś 4,7% respondentów wskazało pałace i zespoły pałacowo-parkowe⁶⁵.

Obiekt zabytkowy w Europie poza Polską potrafiło wymienić 60,5% respondentów. Najczęściej wymieniane były Luwr, wieża Eiffła, katedra Notre-Dame

the Lublin Voivodeship — the castle in Lublin, in the Łódź Voivodeship — Izrael Poznański's Palace in Łódź and the Royal Castle in Łęczycza, in the Lesser Poland Voivodeship — Wawel Hill in Kraków, in the Masovian Voivodeship — the Royal Castle in Warsaw, in the Opole Voivodeship — the palace in Moszna, in the Podkarpackie Voivodeship — the castle in Łańcut and the castle in Sanok, in Podlaskie Voivodeship — Branicki Palace in Białystok, in the Pomeranian Voivodeship — the Castle of the Teutonic Order in, in the Silesian Voivodeship — the castle in Pszczyna, Ogrodzieniec Castle, and the castle in Będzin, in the Świętokrzyskie Voivodeship — the castle in Chęciny and the palace complex in Kurozwęki, in the Greater Poland Voivodeship — the castle in Kórnik, and in the West Pomeranian Voivodeship — the Ducal Castle in Szczecin. Respondents from the Lubuskie Voivodeship and the Warmian-Masurian Voivodeship indicated many different historic buildings and it was impossible to select a most popular answer. In all voivodeships, in addition to the castles, palaces, churches, cathedrals, and old towns, both indicated above and others, the respondents named various manor houses, villas, wooden houses, train stations, convents and monasteries, synagogues, tserkvas, town halls, schools, fortified towers, cloth halls, hotels, breweries, and mines.

76.9% of the respondents could name a historic building in a voivodeship other than their own. The monument that was named first most frequently was the Wawel Hill or the Wawel Royal Castle (18.6%). The second most popular answer was the Castle of the Teutonic Order in Malbork (8.8%), followed by the Royal Castle in Warsaw (5.2%), Książ Castle in Wałbrzych (4.4%), and St. Mary's Basilica in Kraków (3.1%). Other spontaneously named monuments include: the Kraków Cloth Hall, the Palace of Culture and Science in Warsaw, Łazienki Palace in Warsaw, Kraków Old Town, and the castle in Łańcut. Many respondents (10.5%) indicated various other castles⁶¹. Castles as a category were indicated most often when the respondents were asked to name a monument outside their own voivodeship (48.6% of all indications). Thus, the castle can be considered to be a symbol of historic buildings, and the iconic example is the Wawel Castle. Religious buildings⁶² and buildings related mainly to economy and the public sphere⁶³

w Paryżu, Koloseum w Rzymie i pałac w Wersalu. Wyróżniła się tu najmłodsza grupa respondentów (18-24 lata), w której 80,9% osób znało przynajmniej jeden taki obiekt. Zabytek w innym rejonie świata poza Europą wymieniło 37,6% osób biorących udział w badaniu. Najczęściej wymieniano Wielki Mur Chiński, piramidy w Gizie oraz Taj Mahal w Agrze. Podsumowując, 92,3% respondentów znało zabytek w swoim regionie zamieszkania (gmina, miasto, województwo), 95,5% przynajmniej jeden zabytek w Polsce i w związku z tym 95,5% znało chociaż jeden zabytkowy budynek gdziekolwiek.

Postawa wobec zabytkowych budynków

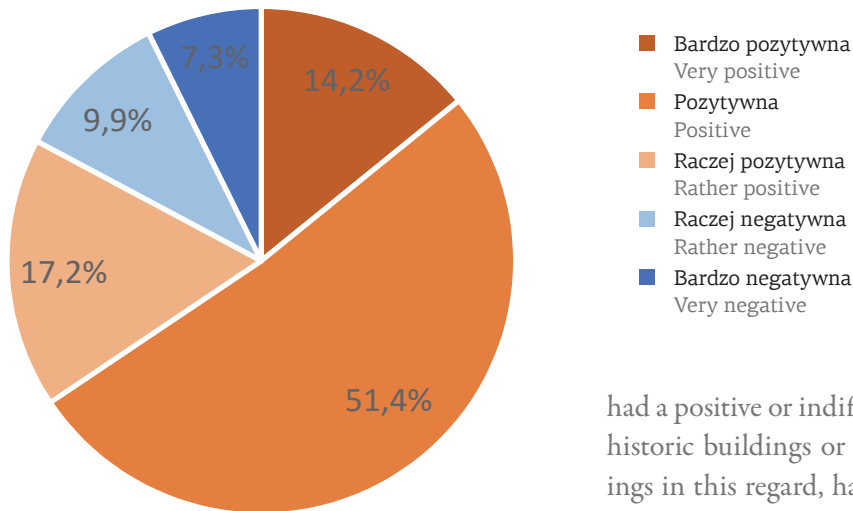
Połączenie komponentu emocjonalnego oraz behawioralnego pozwoliło wyróżnić pięć postaw wobec zabytkowych budynków: postawę bardzo pozytywną, pozytywną, raczej pozytywną, raczej negatywną, bardzo negatywną. Przyjęto, że postawę bardzo pozytywną wobec zabytkowych budynków prezentują osoby deklarujące negatywne emocje lub refleksję prawną wobec ich wyburzenia, interesują się nimi i angażują własny czas lub pieniądze na ich rzecz. Postawę taką przyjęło 14,2% respondentów. Postawę pozytywną prezentują osoby deklarujące negatywne emocje lub refleksję prawną wobec wyburzenia zabytkowych budynków oraz interesują się nimi. Postawę taką miało 51,4% badanych. Postawę raczej pozytywną prezentują osoby deklarujące negatywne emocje lub refleksję prawną wobec wyburzenia zabytkowych budynków, ale nie interesują się nimi, nie poświęcają własnego czasu ani pieniędzy na ich rzecz. Postawę taką prezentowało 17,2% respondentów. Postawę raczej negatywną mają osoby o pozytywnym lub obojętnym stosunku emocjonalnym do wyburzenia zabytkowych budynków, brak jasności odczuć w tej sytuacji i brak refleksji prawnej, nie interesują się nimi, ale zdarzyło się im w ciągu ostatniego roku wesprzeć finansowo jakiś zabytkowy budynek. Postawę taką zidentyfikowano u 9,9% respondentów. Osoby o postawie bardzo negatywnej mają pozytywny lub obojętny stosunek do wyburzenia zabytkowych budynków, brak jasności odczuć w tej sytuacji oraz brak refleksji prawnej, nie interesują się nimi, nie wspierają ich finansowo ani własną pracą. Postawę taką przyjęło 7,3% osób

both ranked second, each with a result of 9.4% of all indications. The third most important category were old town complexes, which were indicated by 5.2% of the respondents⁶⁴. 4.7% of the respondents indicated palaces and palace and park complexes⁶⁵.

60.5% of the respondents were able to name a historic building in Europe outside Poland. The most frequently named monuments were the Louvre, the Eiffel Tower, Notre-Dame in Paris, the Colosseum in Rome, and the Palace of Versailles. The youngest group of respondents (18–24) achieved a particularly good result — 80.9% could indicate at least one such building. 37.6% of the persons participating in the survey could name a historic building outside Europe. The most frequent answers were: the Great Wall of China, the Giza pyramid complex, and Taj Mahal in Agra. To sum up, 92.3% of the respondents knew of a monument located in the region where they lived (commune, town/city, voivodeship) and 95.5% named at least one monument in Poland. Hence, 95.5% of the respondents were able to name at least one historic building in any location.

Attitude towards historic buildings

The combination of the affective and the behavioural components enabled identification of five attitudes towards historic buildings: very positive, positive, rather positive, rather negative, and very negative. It was assumed that persons who declared negative emotions or legal reflection in relation to demolition of historic buildings, were interested in them, and spent their own time or money on them had a very positive attitude towards such buildings. 14.2% of the respondents had such very positive attitude. Persons who declared negative emotions or legal reflection in relation to demolition of historic buildings and were interested in them were assumed to have a positive attitude towards such buildings. 51.4% of the respondents had such positive attitude. Persons who declared negative emotions or legal reflection in relation to demolition of historic buildings but who were not interested in them and did not spend their own time or money on them were considered to have a rather positive attitude towards such buildings. 17.2% of the respondents had such rather positive attitude. Persons who

2

badanych. W oparciu o wyniki badania możemy zatem stwierdzić, że większość społeczeństwa polskiego ma postawę pozytywną (choć niejednorodną) wobec zabytkowych budynków. Istnieją ludzie bardzo zaangażowani na rzecz zabytków, ale i spora grupa nastawiona do nich negatywnie.

Poddanie analizie wyróżnionych postaw wobec zabytkowych budynków ze względu na cechy demograficzne wykazało, że po pierwsze mieszkańcy największych polskich miast (powyżej 500 tys. mieszkańców) mają bardziej pozytywne postawy wobec zabytków niż mieszkańcy mniejszych miast i wsi. Najsilniejsze postawy pozytywne wobec zabytkowych budynków prezentują osoby z wykształceniem wyższym. Większy odsetek osób mających negatywne postawy wobec zabytków występuje wśród ludzi młodych (18-34 lata). Kobiety są bardziej pozytywnie nastawione do zabytkowych budynków niż mężczyźni. Negatywne postawy zidentyfikowano w przypadku 10,9% kobiet i 24,3% mężczyzn.

Stosunek Polaków do kluczowych narzędzi polityki publicznej ochrony zabytkowych budynków i opieki nad nimi

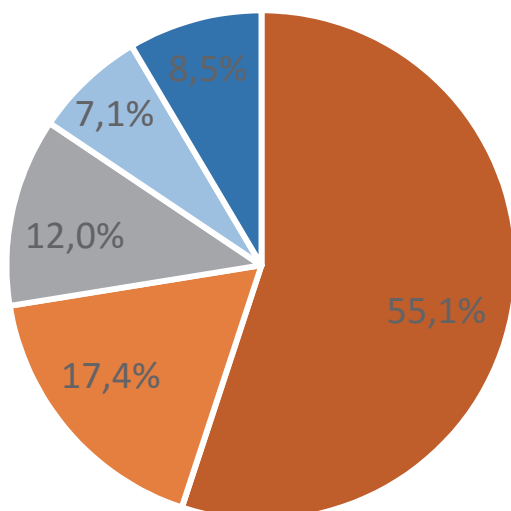
W przeprowadzonym badaniu przyjrano się stosunkowi Polaków do trzech kluczowych narzędzi polityki wobec zabytków. Po pierwsze do prawa nakładającego na właścicieli zabytkowych budynków obowiązek uzyskania pozwolenia administracji państwowej (tj. właściwego konserwatora zabytków) na rozbiórkę, przebudowę lub remont zabytkowego budynku. Okazało się, że 55,1% respondentów zdecydowanie popiera

had a positive or indifferent attitude to demolition of historic buildings or were uncertain as to their feelings in this regard, had no legal reflection, and were not interested in them, but had supported a historic building within the past year, were considered to have a rather negative attitude. 9.9% of the respondents had such rather negative attitude. Persons who had a positive or indifferent attitude to demolition of historic buildings or were uncertain as to their feelings in this regard, had no legal reflection, were not interested in them, and did not support them either with money or their own work were considered to have a very negative attitude. 7.3% of the respondents had such very negative attitude. Based on the results of the survey, it can be concluded that the majority of Polish society have a positive (even if not uniform) attitude towards historic buildings. There are persons who are deeply involved in the protection and conservation of historic buildings, however, there is also a big group of persons with a negative attitude.

Analysis of the identified attitudes towards historic buildings according to demographic features revealed that inhabitants of the largest Polish cities (population of more than 500 thousand) had a more positive attitude towards monuments than inhabitants of smaller cities, towns, and villages. Persons with higher education expressed the most positive attitudes towards historic buildings. A larger proportion of young persons (aged 18-34) had negative attitudes towards historic buildings. Women had a more positive attitude towards historic buildings than men. The negative attitudes were identified for 10.9% of women and 24.3% of men.

2. Postawy wobec zabytkowych budynków zidentyfikowane w badaniu. Źródło: opracowanie własne w oparciu o wyniki badania

2. Emotional response to demolition of historic buildings. Source: author's own work based on the survey results

3

to prawo, 17,4% raczej popiera to prawo, 7,1% raczej go nie popiera, a 8,5% zdecydowanie go nie popiera. 12% nie ma w tej kwestii zdania. Wyniki prezentuje il. 3.

Po drugie zbadano poparcie obowiązku wspierania finansowego ze środków publicznych państwa polskiego lub samorządu terytorialnego zabytkowych budynków chronionych prawem, które takiego wsparcia potrzebują. Publiczne wsparcie finansowe dla wszystkich takich zabytków uzyskało poparcie 84,1% respondentów, w tym 56,1% respondentów poparło je zdecydowanie, a 28% raczej. Nie poparło go zaś 6,7% osób biorących udział w badaniu, a 9,2% nie miało w tej kwestii zdania. Wyniki prezentuje il. 4. Obowiązek publicznego wsparcia finansowego dla zabytków najważniejszych dla kultury i historii znalazł uznanie wśród 90% respondentów, w tym zdecydowanie wśród 62,8%, a raczej wśród 27,2%. Przekazywania publicznych pieniędzy dla zabytków najważniejszych dla kultury i historii nie popiera 4,2% osób, które wzięły udział w badaniu, a 5,8% nie ma w tej kwestii zdania.

I po trzecie przyjrano się stosunkowi respondentów do prowadzenia, finansowania lub współfinansowania przez państwo działań rozwijających i popularyzujących wiedzę o zabytkowych budynkach w Polsce. 89,1% respondentów poparło taką

3. Poparcie dla prawa nakładającego na właścicieli zabytkowych budynków obowiązek uzyskania pozwolenia administracji państwowej na rozbiórkę, przebudowę lub remont zabytkowego budynku. Źródło: opracowanie własne w oparciu o wyniki badania

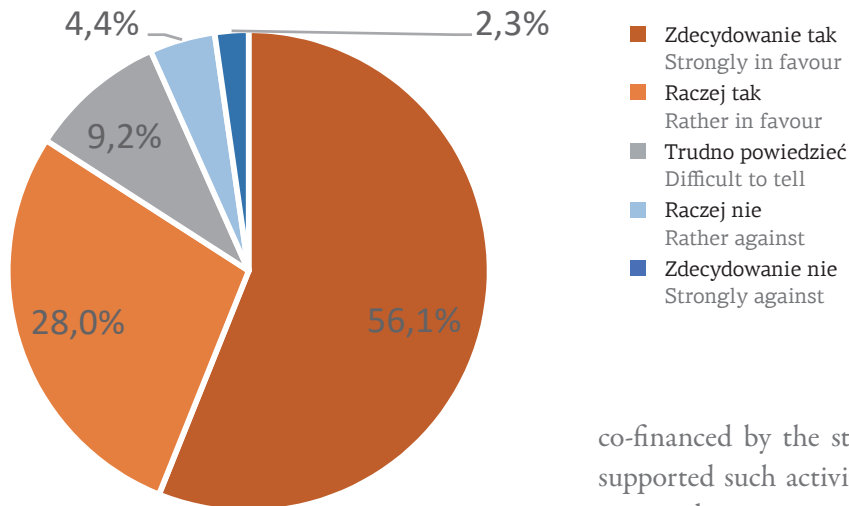
3. Support for the law requiring the owners of historic buildings to obtain a permit for the demolition, modification or renovation of a historic building from state administration. Source: author's own work based on the survey results

Attitudes of Poles towards the key instruments of public policy on historic building protection and conservation

The survey conducted was aimed at investigating attitudes of Poles towards the three key instruments of policy on historic monuments. The first instrument was the law requiring the owners of historic buildings to obtain a permit for the demolition, modification or renovation of a historic building from state administration (i.e. the competent monument conservator). It turned out that 55.1% of the respondents were strongly in favour of this law, 17.4% were rather in favour, 7.1% were rather against, and 8.5% were strongly against. 12% had no opinion in this regard. The results are presented in Figure 3.

The second instrument was the obligation to provide financial support for legally-protected historic buildings that require such support from the public funds of the Polish State or of a local government. 84.1% of the respondents were in favour of public financial support for all such monuments; among them, 56.1% were strongly in favour and 28% were rather in favour. 6.7% were against and 9.2% had no opinion in this regard. The results are shown in Figure 4. As for the obligation to provide public financial support for monuments that are the most important for history and culture, it was supported by 90% of the respondents, of whom 62.8% were strongly in favour and 27.2% were rather in favour. 4.2% of the respondents were against providing public funds for monuments that are the most important for history and culture, and 5.8% had no opinion.

The third instrument were activities aimed at increasing and popularising knowledge about historic buildings in Poland carried out or financed or

4

działalność państwa, w tym zdecydowanie 56,8%, a raczej 32,2%. Nie poparło takiej działalności państwa tylko 3,7% osób biorących udział w badaniu, a 7,3% nie miało zdania w tej kwestii. Wyniki prezentuje il. 5.

Wykorzystując metodę segmentacji *a priori*, wyróżniono następujące grupy respondentów ze względu na ich podejście do badanych narzędzi polityki publicznej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

Popierający zaangażowanie państwa i ograniczenia dla właścicieli zabytków. W grupie tej znalazło się 61,3% respondentów. Są to osoby, które popierają obowiązkowe wspieranie finansowe z budżetu państwa lub samorządu terytorialnego wszystkich chronionych prawem zabytkowych budynków, które takiego wsparcia potrzebują, prowadzenie, finansowanie lub współfinansowanie przez państwo działań rozwijających i popularyzujących wiedzę o zabytkowych budynkach w Polsce oraz prawny obowiązek uzyskiwania przez właścicieli zabytkowych budynków pozwolenia administracji państwowej na rozbiórkę, przebudowę lub remont zabytkowego budynku.

Popierający zaangażowanie państwa i nie popierający ograniczeń dla właścicieli zabytków. W tej grupie znalazło się 17,1% respondentów. Są to osoby, które poparły obowiązkowe wspieranie finansowe ze środków publicznych wszystkich chronionych prawem zabytkowych budynków oraz prowadzenie przez państwo działań rozwijających i popularyzujących wiedzę o nich, ale albo odrzucają ograniczenia prawnoadministracyjne nakładane na właścicieli (9,8%), albo nie mają zdania w kwestii tych ograniczeń (7,3%).

Nie mający zdania. W tej grupie znalazło się 15% respondentów. Są to osoby w dużej mierze nie mające zdania dotyczącego badanych narzędzi polityki

co-financed by the state. 89,1% of the respondents supported such activities: 56,8% were strongly in favour and 32,2% were rather in favour. Only 3,7% of the persons participating in the survey were against such activities undertaken by the state and 7,3% had no opinion. The results are presented in Figure 5.

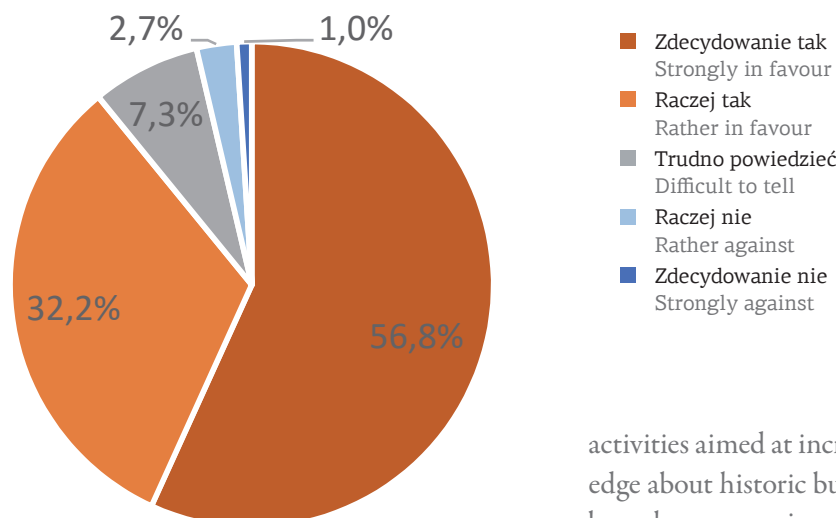
Based on an *a priori* segmentation model, the following groups of respondents were identified based on their attitude towards the selected instruments of public policy on monument protection and conservation:

Persons supporting state involvement and restrictions for the owners of monuments. 61,3% of the respondents were classified as belonging to this group. They were persons who were in favour of the obligation to provide financial support for all legally-protected historic buildings that require such support from the funds of the Polish State or of local governments, activities aimed at increasing and popularising knowledge about historic buildings in Poland carried out or financed or co-financed by the state, and the legal obligation of the owners of historic buildings to obtain a permit for the demolition, modification or renovation of a historic building from state administration.

Persons supporting state involvement and not supporting restrictions for the owners of monuments. 17,1% of the respondents were classified as belonging to this group. They are persons who were in favour of the obligation to provide financial support for all legally-protected historic buildings and in favour of

4. Poparcie dla obowiązkowego wsparcia finansowego ze środków publicznych państwa lub samorządu terytorialnego dla wszystkich zabytkowych budynków chronionych prawem, jeśli takiego wsparcia potrzebują. Źródło: opracowanie własne w oparciu o wyniki badania

4. Support for the obligation to provide financial support for all legally-protected historic buildings from the public funds of the Polish State or of a local government if such support is required. Source: author's own work based on the survey results

5

publicznej wobec zabytków, choć wykazujące pewne poparcie dla działań państwa w tym obszarze.

Odrzucający publiczne wsparcie finansowe dla wszystkich zabytków, ale popierający pewne działania państwa na rzecz zabytków. W tej grupie znalazło się 5,9% respondentów. Wszyscy w tej grupie odrzucają publiczne wsparcie finansowe udzielane wszystkim potrzebującym chronionym prawem obiektom. 69,5% tej grupy popiera wsparcie udzielane obiektom najważniejszym dla historii i kultury, a 27,1% odrzuca wsparcie nawet dla tych zabytków. 69% tej grupy popiera zaangażowanie państwa w działalność rozwijającą i popularyzującą wiedzę o zabytkach. Ograniczenia prawne dla właścicieli zabytkowych budynków popiera 56,9%, 17,2% nie ma w tej kwestii zdania, a 25,9% odrzuca ograniczenia nakładane na właścicieli zabytkowych budynków.

Odrzucający wszystkie poddane badaniu kluczowe narzędzia polityki publicznej wobec zabytków. W tej grupie znalazło się 0,8% respondentów.

Podsumowanie i rekomendacje

Po prawie stu latach prowadzenia polityki publicznej wobec zabytków w Polsce zabytkowe budynki są fenomenem obecnym powszechnie w świadomości Polaków. Większość społeczeństwa ma wobec

5. Poparcie dla prowadzenia, finansowania lub współfinansowania przez państwo działań rozwijających i popularyzujących wiedzę o zabytkowych budynkach w Polsce. Źródło: opracowanie własne w oparciu o wyniki badania

5. Support for activities aimed at increasing and popularising knowledge about historic buildings in Poland carried out or financed/co-financed by the state. Source: author's own work based on the survey results

activities aimed at increasing and popularising knowledge about historic buildings carried out by the state, but who were against legal and administrative restrictions imposed on the owners of historic buildings (9.8%) or had no opinion on such restrictions (7.3%).

Persons having no opinion. 15% of the respondents were classified as belonging to this group. They are persons who largely had no opinion about the selected instruments of public policy on monuments although they did express certain support for state activities in this area.

Persons rejecting public financial support for all monuments but supporting certain state activities undertaken for the sake of monuments. 5.9% of the respondents were classified as belonging to this group. All persons in this group rejected public financial support for all legally-protected buildings that require such support. 69.5% of the persons in this group were in favour of providing support for buildings that are the most important for history and culture and 27.1% were against providing support even for such monuments. 69% of the persons in this group supported state involvement in activities increasing and popularising knowledge about monuments. 56.9% of the persons supported legal restrictions for the owners of monuments, 17.2% had no opinion in this regard, and 25.9% were against any such restrictions.

Persons rejecting all key instruments of public policy on monuments selected for the survey. 0.8% of the respondents were classified as belonging to this group.

Summary and recommendations

After nearly one hundred years of public policy on monuments in Poland, historic buildings are commonly present in the consciousness of Polish people. The majority of society have positive attitudes towards

zabytkowych budynków postawę pozytywną, choć jest też pewna grupa osób o postawie negatywnej. Jednak, co ważne, przeprowadzone badanie pokazało, że odsetek osób odrzucających wszystkie narzędzia polityki publicznej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest bliski 0. Wręcz przeciwnie, kluczowe narzędzia tej polityki znalazły uznanie w oczach większości respondentów. W tym bardzo ważnym ustaleniem jest wysokie poparcie dla obowiązku wspierania ze środków publicznych wszystkich potrzebujących chronionych prawem zabytków, co obecnie nie jest rozwiązaniem obowiązującym w praktyce. Najwięcej kontrowersji wydaje się pojawiać wokół ograniczeń prawnoadministracyjnych prawa własności zabytków. Ustalenia badania pozwalają zarekomendować państwu polskiemu wzmocnienie filaru finansowego polityki wobec zabytków na poziomie zarówno centralnym, jak i samorządowym. Oczywiście – wskazując taką rekomendację, musimy być świadomi ograniczeń budżetowych. Wzmocnienie filaru finansowego musiałoby się odbyć poprzez skierowanie w stronę opieki nad zabytkami większego strumienia publicznych środków finansowych i odpowiednie rozwiązania prawne, a także poprzez rozwój partnerstw publiczno-prywatnych oraz publiczno-społecznych.

Wyniki badania pokazały również, że istnieje współzależność pomiędzy czytaniem o zabytkach, zwiedzaniem ich, przekazywaniem informacji o nich innym osobom oraz nieodpłatną pracą na ich rzecz a negatywnym emocjonalnym odbiorem ich niszczenia. Oznacza to, że działania mające na celu podnoszenie świadomości i wrażliwości społecznej względem zabytków muszą być złożone ze wszystkich tych komponentów na zasadzie równowagi. Edukacja ukierunkowana na rozwijanie pozytywnych postaw wobec zabytków musi uwzględniać w swoim programie: samodzielne pozyskiwanie informacji z różnych źródeł, bezpośredni kontakt z zabytkami, przekazywanie zdobytych informacji innym osobom, pracę na rzecz zabytków. Szczególnie ważnym ustaleniem jest fakt, że pozytywne nastawienie względem zabytków rośnie wraz ze wzrostem wykształcenia. Najmniej pozytywnie do zabytków nastawione są osoby z wykształceniem najniższym. Jako ważne zadanie polityki publicznej wobec zabytków należy zatem zarekomendować podjęcie działań edukacyjnych na poziomie edukacji podstawowej oraz zawodowej. Pozwoli to nie tylko

historic buildings, however, there are also persons who have negative attitudes. Importantly, the survey conducted showed that the percentage of persons rejecting all instruments of public policy on monument protection and conservation is nearly nil. Quite the opposite — most respondents supported the key instruments of this policy. One of the very important findings is that there is considerable support for the obligation to provide financial support for all legally-protected monuments that require such support from public funds, which solution is not currently implemented in practice. Legal and administrative restrictions concerning ownership of monuments seem to be the most controversial issue. The findings that emerged from the survey indicate that the Polish State should reinforce the financial pillar of public policy on monuments both at the central and local level. Obviously, offering such a recommendation, one needs to be aware of budgetary constraints. Such reinforcement of the financial pillar would have to consist in allocating larger amounts of public funds to monument protection and in adopting appropriate legal solutions, as well as developing public-private and public-social partnerships.

The results of the survey showed that there was a correlation between reading about monuments, visiting them, communicating information about monuments to others, and engaging in voluntary work for their sake and negative perception of acts of monument destruction. This means that activities aimed at increasing social awareness and social sensitivity towards monuments need to include all these elements on the basis of equivalence. The programme of education aimed at developing positive attitudes towards historic monuments needs to include: obtaining information from various sources individually, direct contact with historic monuments, providing obtained information to other persons, and work for monuments. An important finding is that positive attitude towards historic buildings increases with rising levels of education. Persons with the lowest levels of education have the least positive attitude towards historic buildings. Thus, it is an important task of public policy on monuments to recommend undertaking educational activities at the primary and vocational levels of education. This will not only increase social sensitivity, but will also enable

na podniesienie wrażliwości społecznej w interesującej nas kwestii, ale także na rozwijanie nowych kadr dla opieki nad zabytkami. Zajęcia dotyczące konserwacji, restauracji, wartości i możliwości użytkowania zabytkowych budynków powinny i mogą znakomicie funkcjonować w szkołach zawodowych (branżowych) o profilu budowlanym, turystycznym, hotelarskim, przygotowując młodych ludzi do pracy z zabytkami.

W perspektywie filaru wiedzy polityki wobec zabytków zarekomendować należy także podjęcie systematycznych, okresowych, reprezentacyjnych badań dotyczących stosunku społeczeństwa polskiego do zabytków i polityki wobec nich prowadzonych przez interdyscyplinarny zespół badawczy. Bardzo ważnym i potrzebującym rozwinięcia obszarem badawczym jest także działalność i potrzeby organizacji społecznych zajmujących się zabytkami oraz właścicieli zabytków, od ich postaw, możliwości i ograniczeń zależy bowiem w dużej mierze sukces opieki nad zabytkami. ■

mobilizing new human resources for the purpose of monument conservation. Activities concerning the conservation, restoration, value, and potential uses of historic buildings can and should be successfully undertaken in vocational schools offering education in areas such as the building industry, tourism, and the hotel industry, thus preparing young persons for work with monuments.

A recommendation relating to the knowledge pillar of monument policy is for undertaking systematic, periodic sample surveys on attitudes of Polish society towards monuments and public policy on monuments, conducted by an interdisciplinary research team. Another very important research area that requires development is the activity and the needs of social organisations working for historic monuments, as well as the activity and the needs of the owners of monuments: the success of monument protection and conservation is largely determined by their attitudes, possibilities, and limitations. ■

Katarzyna Obłąkowska-Kubiak – socjolog, specjalistka polityki publicznej, ekonomiki dziedzictwa kulturowego oraz badań marketingowych. Absolwentka Instytutu Socjologii Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Odebrała studia doktoranckie w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie w zakresie ekonomii oraz nauk o polityce publicznej. Obecnie przygotowuje rozprawę doktorską. Absolwentka studiów podyplomowych z historii sztuki (Collegium Civitas), administracji i finansów publicznych (SGGW), zarządzania marką (SGH) i badań marketingowych (SWPS). Kierownik projektu badawczego finansowanego w ramach konkursu Preludium 11 przez Narodowe Centrum Nauki pt. *Efekty zewnętrzne generowane przez działalność muzeów zamkowych i pałacowych w Polsce*. Radna powiatu piaseczyńskiego IV i V kadencji. Współwłaścicielka zabytkowego budynku.

Katarzyna Obłąkowska-Kubiak – sociologist, specialist in public policy, economics of cultural heritage, and marketing research. Graduate of the Sociology Institute of the Faculty of Philosophy and Sociology of the University of Warsaw. She finished PhD studies at the Collegium of Socio-Economics of the SGH Warsaw School of Economics in the field of economy and public policy sciences. At the moment, she is preparing her doctoral dissertation. She completed postgraduate studies in art history (Collegium Civitas), administration and public finances (Warsaw University of Life Sciences), brand management (SGH), and marketing research (University of Social Sciences and Humanities). Leader of the research project *Externalities Generated by the Activity of Castle and Palace Museums in Poland*, financed by the National Science Centre as part of the Preludium 11 competition. Councillor of the Piaseczno District for the 4th and 5th term of office. Co-owner of a historic building.

Przypisy

- 1 Por. A. Gaczoł, *Możliwości i ograniczenia wojewódzkich konserwatorów zabytków w pierwszej połowie XX wieku (na przykładach z terenu obecnego województwa małopolskiego)*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2016, nr 47, s. 87-88.
- 2 T. Szydłowski, *Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi Czerwonej*, Warszawa-Lublin-Kraków 1919, reprint, Warszawa 2013, s. 207.
- 3 Por. V. Nee, *Instytucje jako forma kapitału*, [w:] A. Jasinska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Warszawa 2006, s. 563; P. DiMaggio, W. Powell, *Introduction*, [w:] W.W. Powell,

Endnotes

- 1 Cf. A. Gaczoł, *Możliwości i ograniczenia wojewódzkich konserwatorów zabytków w pierwszej połowie XX wieku (na przykładach z terenu obecnego województwa małopolskiego)*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2016, no. 47, pp. 87-88.
- 2 T. Szydłowski, *Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi Czerwonej*, Warsaw-Lublin-Krakow 1919, reprint, Warsaw 2013, p. 207.
- 3 Cf. V. Nee, *Instytucje jako forma kapitału*, [in:] A. Jasinska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (eds), *Współczesne teorie socjologiczne*, Warsaw 2006, p. 563; P. DiMaggio, W. Powell, *Introduction*, [in:] W.W. Powell, P.J. DiMaggio

- P.J. DiMaggio (red.), *New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago-London 1991, s. 15; D.C. North, *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge 1990, s. 3; P. Chmielewski, *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*, Warszawa 2011, s. 409-412; B. Pielniński, *Instytucjonalizm a polityka społeczna*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 2013, nr 22(3), s. 35-38.
- 4 Por. J. Rutherford, *Zombie Categories: Interview with Ulrich Beck*, [w:] U. Beck, E. Beck-Gernsheim (red.), *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Londyn 2001, s. 203-204; I. Sadowski, *Współczesne spojrzenie na instytucje: ewolucja pojęć, problem modelu aktora i poziomy analizy instytucjonalnej*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, nr 63, s. 94; J. Kołtan, *Czas przesilenia. O świecie, który nadchodzi*, [w:] J. Kołtan (red.), *Przesilenie. Nowa kultura polityczna*, Gdańsk 2016, s. 17-18.
 - 5 Por. I. Sadowski, jw., s. 95.
 - 6 Por. G. Majone, *Dowody, argumenty i perswazja w procesie politycznym*, Warszawa 2004, s. 23.
 - 7 Tamże, s. 15.
 - 8 R.E. Goodin, M. Rein, M. Moran, *The public and its policies*, [w:] M. Moran, M. Rein, R.E. Goodin (red.), *The Oxford Handbook of Public Policy*, Oxford 2008, s. 12.
 - 9 A. Podgórnjak-Krzykacz, *Samorząd terytorialny w warunkach governance i sieci*, „Biblioteka Regionalisty” 2013, nr 13, s. 167.
 - 10 R.E. Goodin, M. Rein, M. Moran, jw., s. 12-13.
 - 11 Tamże, s. 3, 4, 10, 14, 27.
 - 12 Por. B. Rymaszewski, *Klucze ochrony zabytków w Polsce*, Warszawa 1992, s. 10.
 - 13 Por. J. Strelau, *Osobowość jako zespół cech*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, t. 2, Gdańsk 2008, s. 530.
 - 14 B. Wojciszke, *Postawy i ich zmiana*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii społecznej*, t. 3, Gdańsk 2000, s. 79.
 - 15 A. Oppenheim, *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Poznań 2004, s. 203-204.
 - 16 Por. J. Strelau, jw., s. 530.
 - 17 Tamże, s. 526.
 - 18 A. Oppenheim, jw., s. 204, 209.
 - 19 B. Wojciszke, jw., s. 80.
 - 20 D. Doliński, *Mechanizmy wzbudzenia emocji*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik...*, jw., s. 322.
 - 21 B. Wojciszke, jw., s. 81.
 - 22 A. Oppenheim, jw., s. 204.
 - 23 B. Wojciszke, jw., s. 83.
 - 24 Por. E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997, s. 314.
 - 25 B. Wojciszke, jw., s. 84.
 - 26 Tamże, s. 80, 84.
 - 27 M.S. Linde, *Słownik Języka Polskiego*, t. 6, Lwów 1860, s. 714, reprint, Warszawa 1995.
 - 28 E. Małachowicz, *Konserwacja i rewitalizacja architektury w środowisku kulturowym*, Wrocław 2007, s. 16-17.
 - 29 Rymaszewski, jw., s. 29.
 - 30 *National Heritage Act 1983*, 1983 CHAPTER 47, Section 33(8), www.legislation.gov.uk.
 - 31 *Code du patrimoine, Version consolidée au 3 avril 2017*, Livre VI, Art L621-1, <https://www.legifrance.gouv.fr>.
 - 32 Skład próby: płeć: kobiety 52%, mężczyźni 48%; miejsce zamieszkania: wieś 40%, miasto średniej wielkości 30%, duże miasto 30%; wiek: 18-24 lata 13%, 25-34 lata 20%, 35-44 lata (eds), *New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago-London 1991, p. 15; D.C. North, *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge 1990, p. 3; P. Chmielewski, *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*, Warsaw 2011, pp. 409-412; B. Pielniński, *Instytucjonalizm a polityka społeczna*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 2013, no. 22(3), pp. 35-38.
 - 4 Cf. J. Rutherford, *Zombie Categories: Interview with Ulrich Beck*, [in:] U. Beck, E. Beck-Gernsheim (eds), *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, London 2001, pp. 203-204; I. Sadowski, *Współczesne spojrzenie na instytucje: ewolucja pojęć, problem modelu aktora i poziomy analizy instytucjonalnej*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, no. 63, p. 94; J. Kołtan, *Czas przesilenia. O świecie, który nadchodzi*, [in:] J. Kołtan (ed.), *Przesilenie. Nowa kultura polityczna*, Gdańsk 2016, pp. 17-18.
 - 5 Cf. I. Sadowski, op. cit., p. 95.
 - 6 Cf. G. Majone, *Dowody, argumenty i perswazja w procesie politycznym*, Warsaw 2004, p. 23.
 - 7 Ibid., p. 15.
 - 8 R.E. Goodin, M. Rein, M. Moran, *The public and its policies*, [in:] M. Moran, M. Rein, R.E. Goodin (eds), *The Oxford Handbook of Public Policy*, Oxford 2008, p. 12.
 - 9 A. Podgórnjak-Krzykacz, *Samorząd terytorialny w warunkach governance i sieci*, „Biblioteka Regionalisty” 2013, no. 13, p. 167.
 - 10 R.E. Goodin, M. Rein, M. Moran, op. cit., pp. 12-13.
 - 11 Ibid., pp. 3, 4, 10, 14, 27.
 - 12 Cf. B. Rymaszewski, *Klucze ochrony zabytków w Polsce*, Warsaw 1992, p. 10.
 - 13 Cf. J. Strelau, *Osobowość jako zespół cech*, [in:] J. Strelau (ed.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, vol. 2, Gdańsk 2008, p. 530.
 - 14 B. Wojciszke, *Postawy i ich zmiana*, [in:] J. Strelau (ed.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii społecznej*, vol. 3, Gdańsk 2000, p. 79.
 - 15 A. Oppenheim, *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Poznań 2004, pp. 203-204.
 - 16 Cf. J. Strelau, op. cit., p. 530.
 - 17 Ibid., p. 526.
 - 18 A. Oppenheim, op. cit., pp. 204, 209.
 - 19 B. Wojciszke, op. cit., p. 80.
 - 20 D. Doliński, *Mechanizmy wzbudzenia emocji*, [in:] J. Strelau (ed.), *Psychologia. Podręcznik...*, op. cit., p. 322.
 - 21 B. Wojciszke, op. cit., p. 81.
 - 22 A. Oppenheim, op. cit., p. 204.
 - 23 B. Wojciszke, op. cit., p. 83.
 - 24 Cf. E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997, p. 314.
 - 25 B. Wojciszke, op. cit., p. 84.
 - 26 Ibid., pp. 80, 84.
 - 27 M.S. Linde, *Słownik Języka Polskiego*, vol. 6, Lviv 1860, p. 714, reprint, Warsaw 1995.
 - 28 E. Małachowicz, *Konserwacja i rewitalizacja architektury w środowisku kulturowym*, Wrocław 2007, pp. 16-17.
 - 29 Rymaszewski, op. cit., p. 29.
 - 30 *National Heritage Act 1983*, 1983 CHAPTER 47, Section 33(8), www.legislation.gov.uk.
 - 31 *Code du patrimoine, Version consolidée au 3 avril 2017*, Livre VI, Art L621-1, <https://www.legifrance.gouv.fr>.
 - 32 Sample composition: sex: women 52%, men 48%; place of residence: village 40%, town 30%, city 30%; age: 18-24 years old—13%, 25-34 years old—20%, 35-44 years old—16%,

- 16%, 45-54 lata 17%, 55-64 lata 17%, 65 i więcej 7%; wykształcenie: podstawowe lub bez wykształcenia 29%, zawodowe 24%, średnie 32%, wyższe 15%, [w:] A. Kozioł, M. Trelka, P. Florjanowicz, *Społeczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych*, Warszawa 2013, s. 7, 10-12.
- 33** DS-58 I - uczestnictwo ludności w kulturze. *Kwestionariusz indywidualny*, Załącznik, Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia wzorów formularzy sprawozdawczych, objaśnień co do sposobu ich wypełniania oraz wzorów kwestionariuszy i ankiet statystycznych stosowanych w badaniach statystycznych ustalonych w programie badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2014, Dz.U. 2014, poz. 1307, pytania 6 i 50; Główny Urząd Statystyczny, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, Warszawa 2016, s. 88; Główny Urząd Statystyczny, *Kultura w 2009 r.*, Warszawa 2010, s. 107-108.
- 34** Skład próby: płeć: kobiety 57,6%, mężczyźni 42,4%; miejsce zamieszkania: wieś 47,7%, miasto 52,3%; wiek: 15-18 lat 4,6%, 19-24 lata 7,4%, 25-34 lata 14,7%, 35-44 lata 16,1 %, 45-54 lata 16,3%, 55-64 lata 20,4%, 65 i więcej 20,5%; wykształcenie: podstawowe lub bez wykształcenia (21%), zawodowe (26,8%), średnie (32,7%), wyższe (19,5%), [w:] Główny Urząd Statystyczny, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, Warszawa 2016, s. 11-15.
- 35** Z. Kobyliński, A. Paczuska, *Poglądy młodzieży liceów warszawskich na temat zabytków: czy teorie konserwatorskie są zgodne z oczekiwaniami społecznymi*, „Ochrona Zabytków” 2007, nr 2, s. 82.
- 36** M. Murzyn-Kupisz, *Instytucje muzealne z perspektywy ekonomii kultury*, Kraków 2016, s. 207.
- 37** A. Kozioł, M. Trelka, P. Florjanowicz, *op. cit.*, s. 31-36, 43, 50, 59, 63, 73.
- 38** Tamże, s. 67, 71, 79.
- 39** DS-58 I - uczestnictwo ludności w kulturze. *Kwestionariusz indywidualny*, *op. cit.*, pyt. 50.
- 40** Główny Urząd Statystyczny, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, *op. cit.*, s. 88.
- 41** Główny Urząd Statystyczny, *Kultura w 2009 r.*, Warszawa 2010, s. 107.
- 42** DS-58 I - uczestnictwo ludności w kulturze. *Kwestionariusz indywidualny*, *op. cit.*, pyt. 6.
- 43** Główny Urząd Statystyczny, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, Warszawa 2016, s. 53.
- 44** Główny Urząd Statystyczny, *Kultura w 2009 r.*, *op. cit.*, s. 163; Główny Urząd Statystyczny, *Trzeci Sektor w Polsce. Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, organizacje samorządu zawodowego, gospodarczego i pracodawców w 2012 r.*, Warszawa 2014, s. 37, 69.
- 45** Główny Urząd Statystyczny, *Trzeci Sektor w Polsce...*, s. 37, 69.
- 46** Tamże, s. 99.
- 47** P. Adamiak, Z. Dworakowska, J. Herbst, J. Przewłocka, *Współpraca w obszarze kultury – samorządy, publiczne instytucje kultury, organizacje pozarządowe*, Warszawa 2013, s. 19.
- 48** Główny Urząd Statystyczny, *Podstawowe dane o wybranych organizacjach trzeciego sektora w 2012 r.*, Warszawa 2015, s. 14.
- 49** Z. Kobyliński, A. Paczuska, *op. cit.*, s. 83.
- 50** Tamże, s. 83.
- 51** Tamże, s. 89.
- 52** Tamże, s. 84.
- 53** Tamże, s. 84-85.
- 54** Tamże, s. 86.
- 45-54 years old—17%, 55-64 years old—17%, 65 years old and over—7%; education: primary or none—29%, vocational—24%, secondary—32%, higher—15%, [in:] A. Kozioł, M. Trelka, P. Florjanowicz, *Społeczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych*, Warszawa 2013, pp. 7, 10-12.
- 33** DS-58 I - uczestnictwo ludności w kulturze. *Kwestionariusz indywidualny*, Appendix, Resolution of the Prime Minister of Poland of 28 August 2014 amending the Resolution on setting out of model reporting forms, explanations about the manner of filling them out, and model questionnaires and statistical surveys used in statistical studies provided for in the public statistics surveying programme for the year 2014, *Dziennik Ustaw* 2014, item 1307, questions 6 and 50; Central Statistical Office of Poland, *Participation of the Population in Culture in 2014*, Warsaw 2016, p. 88; Central Statistical Office of Poland, *Culture in 2009*, Warsaw 2010, pp. 107-108.
- 34** Sample composition: sex: women 57.6%, men 42.4%; place of residence: village 47.7%, town/city 52.3%; age: 15-18 years old—4.6%, 19-24 years old—7.4%, 25-34 years old—14.7%, 35-44 years old—16.1%, 45-54 years old—16.3%, 55-64 years old—20.4%, 65 years old and over—20.5%; education: primary or none (21%), vocational (26.8%), secondary (32.7%), higher (19.5%), [in:] Central Statistical Office of Poland, *Participation of the Population in Culture in 2014*, Warsaw 2016, pp. 11-15.
- 35** Z. Kobyliński, A. Paczuska, *Poglądy młodzieży liceów warszawskich na temat zabytków: czy teorie konserwatorskie są zgodne z oczekiwaniami społecznymi*, „Ochrona Zabytków” 2007, no. 2, p. 82.
- 36** M. Murzyn-Kupisz, *Instytucje muzealne z perspektywy ekonomii kultury*, Kraków 2016, p. 207.
- 37** A. Kozioł, M. Trelka, P. Florjanowicz, *op. cit.*, pp. 31-36, 43, 50, 59, 63, 73.
- 38** *Ibid.*, pp. 67, 71, 79.
- 39** DS-58 I - uczestnictwo ludności w kulturze. *Kwestionariusz indywidualny*, *op. cit.*, question 50.
- 40** Central Statistical Office of Poland, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, *op. cit.*, p. 88.
- 41** Central Statistical Office of Poland, *Kultura w 2009 r.*, Warsaw 2010, p. 107.
- 42** DS-58 I - uczestnictwo ludności w kulturze. *Kwestionariusz indywidualny*, *op. cit.*, question 6.
- 43** Central Statistical Office of Poland, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, *op. cit.*, p. 53.
- 44** Central Statistical Office of Poland, *Kultura w 2009 r.*, *op. cit.*, p. 163; Central Statistical Office of Poland, *Trzeci Sektor w Polsce. Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, organizacje samorządu zawodowego, gospodarczego i pracodawców w 2012 r.*, Warsaw 2014, pp. 37, 69.
- 45** Central Statistical Office of Poland, *Trzeci Sektor w Polsce...*, pp. 37, 69.
- 46** *Ibid.*, p. 99.
- 47** P. Adamiak, Z. Dworakowska, J. Herbst, J. Przewłocka, *Współpraca w obszarze kultury – samorządy, publiczne instytucje kultury, organizacje pozarządowe*, Warsaw 2013, p. 19.
- 48** Central Statistical Office of Poland, *Podstawowe dane o wybranych organizacjach trzeciego sektora w 2012 r.*, Warsaw 2015, p. 14.
- 49** Z. Kobyliński, A. Paczuska, *op. cit.*, p. 83.
- 50** *Ibid.*, p. 83.
- 51** *Ibid.*, p. 89.
- 52** *Ibid.*, p. 84.

- 55 M. Murzyn-Kupisz, jw., s. 229-230.
- 56 A. Kozioł, M. Trelka, P. Florjanowicz, jw., s. 39.
- 57 Tamże, s. 67.
- 58 Tamże, s. 71.
- 59 Główny Urząd Statystyczny, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, jw., s. 88.
- 60 Treść wstępu do badania: Chciał(a)bym teraz chwilę porozmawiać o zabytkowych budynkach. Zabytkowe budynki są bardzo różne. Są to m.in. różne zamki, pałace, dwory, kamienice, wille, chaty, dworce, fabryki, stare kościoły, katedry, klasztory.
- 61 W kolejności alfabetycznej miejscowości położenia lub nazwy: w Bolkowie, w Baranowie Sandomierskim, w Będzinie, w Chęcinach (Chęciny), Chojnik, w Ciechanowie, Czocho, w Czorsztynie, w Darłowie, w Giżycku, w Golubiu, w Gołuchowie, Grodno (w Zagórze Śląskie), Kamieniec, w Kazimierzu Dolnym, w Kęcinach, w Kliczkowie (Kliczków), w Kole, w Kórniku, w Krągu (Krag), w Krasiczynie, w Krupem, w Kruszwicy, Krzyżtopór w Ujeździe, w Liwie, w Lublinie, w Łańcucie, w Łęczycy, w Mirowie, w Niedzicy (Dunajec), w Nowym Sączu, Ogrodzieniec, Orle Gniazda, w Olsztynie (ruiny), w Opatowie, w Oporowie, w Ostródzie, Pieskowa Skała, w Pszczynie, w Ryttrze (ruiny), w Suchej Beskidzkiej, w Szczecinie, w Śląskiej Ostrawie (Śląski), w Wiśniczu, w Zamościu. Wymieniane były także różne inne obiekty sakralne (6,3%), zespoły staromiejskie (3,8%), inne pałace (3,2%) oraz inne obiekty zabytkowe (6,1%).
- 62 Kościół Mariacki w Krakowie 3,1% i inne obiekty sakralne (różnych wyznań) 6,3%.
- 63 Sukiennice w Krakowie 1,7%, Pałac Kultury i Nauki w Warszawie 1,6% oraz inne 6,3%: ratusze, domy kupieckie, dworce, szkoły, teatry, obiekty pofabryczne, kamienice.
- 64 W kolejności alfabetycznej miejscowości położenia: Gdańsk, Gliwice, Gniezno, Jelenia Góra, Kazimierz (w Krakowie), Kazimierz Dolny, Kraków, Warszawa, Poznań, Przemyśl, Sandomierz, Toruń, Zamość.
- 65 Łazienki Królewskie w Warszawie 1,5% i inny pałac 3,2%: Branickich w Białymstoku, w Golejewku, w Kozłowie, w Krokwiarkach, Mirów w Książu Wielkim, Miera w Leżajsku, Juliusza Heinzla w Łodzi, w Mosznej, w Nieborowie, Czartoryskich w Puławach, w Rytwianach, w Trzebiatowie, Pałac Prezydencki w Warszawie, Pałac w Wilanowie, Lobkowitzów w Żaganiu, Habsburgów w Żywcu.
- 53 Ibid., pp. 84-85.
- 54 Ibid., p. 86.
- 55 M. Murzyn-Kupisz, op. cit., pp. 229-230.
- 56 A. Kozioł, M. Trelka, P. Florjanowicz, op. cit., p. 39.
- 57 Ibid., p. 67.
- 58 Ibid., p. 71.
- 59 Central Statistical Office of Poland, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, op. cit., p. 88.
- 60 Text of the introduction to the survey: I would like to have a brief conversation about historic buildings. Historic buildings are very diverse. They include various castles, palaces, manor houses, tenement houses, villas, cottages, train stations, factories, old churches, cathedrals, and monasteries.
- 61 In alphabetical order according to the name of the location or the name of the building: in Bolków, in Baranów Sandomierski, in Będzin, in Chęciny, Chojnik, in Ciechanów, Czocho, in Czorsztyn, in Darłowo, in Giżycko, in Golub, in Gołuchowo, Grodno (in Zagórze Śląskie), Kamieniec, in Kazimierz Dolny, in Kęciny, in Kliczków, in Koło, in Kórnik, in Krąg, in Krasiczyn, in Krupce, in Kruszwica, Krzyżtopór in Ujazd, in Liwa, in Lublin, in Łañcut, in Łęczycy, in Mirów, in Niedzica (Dunajec), in Nowy Sącz, Ogrodzieniec, Orle Gniazda, in Olsztyn (ruins), in Opatów, in Oporów, in Ostróda, Pieskowa Skała, in Pszczyna, in Rytro (ruins), in Sucha Beskidzka, in Szczecin, in Śląska Ostrawa (Śląski Castle), in Wiśnicz, in Zamość. The respondents also listed many other religious buildings (6.3%), old towns (3.8%), other palaces (3.2%), and other historic buildings (6.1%).
- 62 St. Mary's Basilica in Kraków 3.1% and other religious buildings (of various religions) 6.3%.
- 63 Kraków Cloth Hall 1.7%, Palace of Culture and Science in Warsaw 1.6%, and others 6.3%: town halls, merchants' houses, train stations, schools, theatres, former factories, tenement houses.
- 64 In alphabetical order, according to the name of the location: Gdańsk, Gliwice, Gniezno, Jelenia Góra, Kazimierz (in Kraków), Kazimierz Dolny, Kraków, Warsaw, Poznań, Przemyśl, Sandomierz, Toruń, Zamość.
- 65 The Łazienki Palace in Warsaw 1.5% and other palaces 3.2%: Branicki Palace in Białystok, palaces in Golejewko, in Kozłówka, in Krokwiarki, Mirów in Książ Wielki, Mier Palace in Leżajsk, Juliusz Heinzl Palace in Łódź, palaces in Moszna, Nieborów, Czartoryski Palace in Puławy, in Rytwiany, in Trzebiatów, Presidential Palace in Warsaw, Wilanów Palace, Lobkowitz Palace in Żagań, Habsburg palace in Żywiec.

Bibliografia / Bibliography

- Adamiak P., Dworakowska Z., Herbst J., Przewłocka J., *Współpraca w obszarze kultury – samorządy, publiczne instytucje kultury, organizacje pozarządowe*, Warszawa 2013.
- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997.
- Chmielewski P., *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*, Warszawa 2011.
- Code du patrimoine, Version consolidée au 3 avril, <https://www.legifrance.gouv.fr>
- DiMaggio P., Powell W., *Introduction*, [w:] W.W. Powell, P.J. DiMaggio (red.), *New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago-London 1991.
- Doliński D., *Mechanizmy wzbudzania emocji*, [w:] Strelau J. (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, t. 2, Gdańsk 2008.
- DS-58 I - uczestnictwo ludności w kulturze. Kwestionariusz indywidualny, załącznik, Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia wzorów formularzy sprawozdawczych, objaśnień co do sposobu ich wypełniania oraz wzorów kwestio-

- nariuszy i ankiet statystycznych stosowanych w badaniach statystycznych ustalonych w programie badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2014, Dz.U. 2014, poz. 1307.
- Gaczoł A., *Możliwości i ograniczenia wojewódzkich konserwatorów zabytków w pierwszej połowie XX wieku (na przykładach z terenu obecnego województwa małopolskiego)*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2016, nr 47.
- Goodin R.E., Rein M., Moran M., *The public and its policies*, [w:] Goodin R.E., Rein M., Moran M. (red.), *The Oxford Handbook of Public Policy*, Oxford 2008.
- Kobyliński Z., Paczuska A., *Poglądy młodzieży liceów warszawskich na temat zabytków: czy teorie konserwatorskie są zgodne z oczekiwaniami społecznymi*, „Ochrona Zabytków” 2007, nr 2.
- Kołtan J., *Czas przesilenia. O świecie, który nadchodzi*, [w:] Kołtan J. (red.), *Przesilenie. Nowa kultura polityczna*, Gdańsk 2016.
- Kozioł A., Trelka M., Florjanowicz P., *Społeczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych*, Warszawa 2013.
- Kultura w 2009 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Linde M.S., *Słownik Języka Polskiego*, t. 6, Lwów 1860, reprint, Warszawa 1995.
- Majone G., *Dowody, argumenty i perswazja w procesie politycznym*, Warszawa 2004.
- Małachowicz E., *Konserwacja i rewaloryzacja architektury w środowisku kulturowym*, Wrocław 2007.
- Murzyn-Kupisz M., *Instytucje muzealne z perspektywy ekonomii kultury*, Kraków 2016.
- National Heritage Act 1983, 1983 CHAPTER 47*, www.legislation.gov.uk.
- Nee V., *Instytucje jako forma kapitału*, [w:] Jasinska-Kania A., Nijakowski L.M., Szacki J., Ziółkowski M., (red.) *Współczesne teorie socjologiczne*, Warszawa 2006.
- North D.C., *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge 1990.
- Oppenheim A., *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Poznań 2004.
- Pieliński B., *Instytucjonalizm a polityka społeczna*, „Problemy polityki społecznej. Studia i dyskusje” 2013, nr 22 (3).
- Podgórnjak-Krzykacz A., *Samorząd terytorialny w warunkach governance i sieci*, „Biblioteka Regionalisty” 2013, nr 13.
- Podstawowe dane o wybranych organizacjach trzeciego sektora w 2010 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.
- Rutherford J., *Zombie Categories: Interview with Ulrich Beck*, [w:] Beck U., Beck-Gernsheim E., *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Londyn 2001.
- Rymaszewski B., *Klucze ochrony zabytków w Polsce*, Warszawa 1992.
- Sadowski I., *Współczesne spojrzenie na instytucje: ewolucja pojęć, problem modelu aktora i poziomy analizy instytucjonalnej*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, nr 63.
- Strelau J., *Osobowość jako zespół cech*, [w:] Strelau J. (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, t. 2, Gdańsk 2008.
- Szydłowski T., *Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi Czerwonej*, Warszawa-Lublin-Kraków 1919, reprint, Warszawa 2013.
- Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.
- Wojciszke B., *Postawy i ich zmiana*, [w:] Strelau J. (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii społecznej*, t. 3, Gdańsk 2000.